

DUBROVNIK DEVLET ARŞIVİNDEKİ TÜRK VESİKALARI

Dr. HAZIM ŞABANOVIÇ
Türkçeye çeviren : ISMAIL EREN

Doğu ve Batı ile kurmuş olduğu canlı ve entansif siyasî ve iktisadî bağlar sayesinde Dubrovnik Cumhuriyeti'nin bıraktığı zengin arşiv, malzemesinin eskiliği, değeri ve çeşitliği ile Yugoslavya arşivleri arasında kendine mahsus bir mevki işgal etmiştir¹.

Bir çok italyanca, lâtince, sırpça-hırvatça v. s. dokümanlardan başka, bu arşivde, çeşitli Türk vesikalarından müteşekkil pek zengin bir koleksiyonun kendine mahsus bir yeri vardır. Bu koleksiyonda, osmanlıca-türkçe, sırpça-hırvatça, arapça ve az sayıda ıbranice, yunanca ve ermenice yazılmış 12.000 kadar orijinal vesika ve mektup mevcuttur. Bütün bu vesikalar, Dubrovnik Cumhuriyeti ile Türkiye ve Yakın - Doğu ile Akdeniz'de bulunan sair islâm memleketlerinin arasında kurulan ilk münasebetlerden başlayarak Cumhuriyetin 1808 yılında vukubulan inkırazına kadar bir devreye şamildir.

Balkanlar'da Türk idaresinin nüfuzu ve entansif bir surette yayılması, daha önce burada Dubrovnik ticaretinin esaslı bir şekilde yerleşmesinden dolayı Dubrovniklileri, Türkler ve bunların idaresiyle daimî bir temasın kurmalarını mecbur etmişti. Buna binaen Dubrovnikliler, kendi hinterlandlarında bulunan yeni idare ile doğrudan doğruya anlaşmak ihtiyacını duymuşlardı.

Dubrovnik ve Türkiye arasındaki ticarî münasebetler, XIV. yüzyılın sonunda başladı². Bu nevi münasebetlere dair en eski ves-

¹ Yovan Radoniç, *Dubrovačka akta i povelje I*, 1, (Dubrivnik vesikalari ve emirnameleri). Belgrad 1943, s. 1. Dubrovnik Arşivi için bk.: St. Stanoyeviç, *Istorija srpskog naroda u srednjem veku. I. Izvori i istoriyografiya. Kny. I. O izvorima*. (Ortaçağda Sırp milletinin tarihi. I. Kaynaklar ve istoriyografi. Cilt I. Kaynaklar hakkında). Belgrad 1937, s. 17-38 ve burada zikrolunan bibliyografya.

² Daha Sultan Orhan ve I. Murat devirlerinde Türkiye ve Dubrovnik arasında andlaşmalarının mevcudiyeti hakkındaki efsaneyi muhtemelen Dubrovnikliler XVII. yüzyılda uydurmuşlardı, çünkü bu asır içinde bu gibi andlaşmalardan bahsedilmiyorlardı. Fakat K. Yireçek bunların mevcudiyetini katiyetle reddetmiştir. Bk.: K. Yi-

kalar, 1396 ve 1397 yıllarına ait olanlardır³. Elimizde bulunan bir vesikaya bakılacak olursa, Dubrovnıklilere ilk Türk ticarî imtiyazı, 6 Aralık 1430 tarihinde Edirne’de II. Murat bahşetmiştir. Bu vesika, kirilik harfleriyle sırp-hırvat dilinde yazılmıştır⁴.

Bu devirden başlayarak Cumhuriyetin sükûtuna kadar (1808) Dubrovnik ile Türkiye’nin merkez ve Rumeli’deki bölge idareleriyle daimî bir ticarî ve siyasi münasebetler mevcuttu, ki bunun bir neticesi olarak Türkiye ve Dubrovnik arasında vukubulan yazışmalardan zengin bir koleksiyon meydana geldi. Bu yazışmaya ait vesikalar, hususî bir *Türk Kalemî*’nde veya *Türk Sekreterliği*’nde muhafaza olunup türkçe tercümanlar tarafından idare edilirdi. Bu kalemde veya sekreterlikte, dil ve yazı hususlarını nazarı itibara almadan, Türkiye’ye ait olan ve Türkiye ile sair islâm memleketlerinden gelen her nevi yazışma biriktiriliyor, tasnif ve muhafaza ediliyordu⁵. Bu yazışmaların en büyük kısmı bugüne kadar muhafaza edilip Dubrovnik Devlet Arşivinde bulunmaktadır.

Şüphesiz ki Dubrovnıkliler, eskiden beri bütün önemli vesika, emirnâme ve mektupları, bilhassa Dubrovnik’in öteki devletlerle akdettikleri andlaşmalarla muhtelif hükümdarlardan elde ettikleri imtiyazlara dair vesikaları muhafaza edegelmişlerdi⁶. Keza Dubrovnıkliler, Türk ve sair islâm hükümdarlarından temin ettikleri imtiyazlara dair bütün vesikalarla Türk idaresi tarafından gönderilen bütün mektup ve evrakları da muhafaza etmişlerdir. Bunlar, en önemli olan vesikaları, bilhassa yabancı hükümdarların emirnâme ve mektuplarını,

reçek, *Istoriya Srba I.*, 2. (Sırpaların Tarihi, I., 2). Belgrad 1952, s. 128, taban n. 3 ve *Archiv für Slavischen Philologie XVII*, s. 260; Bu mesele hakkında daha etraflı bir bilgi için bk.: Ivan Bojiç, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV v.* (XIV. ve XV. yüzyıllarda Dubrovnik ve Türkiye). Belgrad 1952, s. 6-7, t. notu 21. Bu efsaneye istinaden Türk tuğrasının meydana gelişi hakkında ilimde yanlış bir fikir ortaya atılmıştır. Krş. Hammer, *Geschichte der osmanischen Reiches I*, s. 173.

³ Bk.: Ly. Stoyanoviç, *Stare Sırpske povelye i pisma*, 1, 2, (Eski Sırp emirnâme ve mektupları). Belgrad-Sr. Karlovtsi 1934, s. 217-224.

⁴ Bk. Ćiro Truhelka, *Tursko-slovyenski spomenitsi Dubrovačke arhive*. (Dubrovnik arşivinin Türk-Slav vesikaları). Sarayevo 1911, No. 2; Ly. Stoyanoviç, adı geçen eser, s. 229-230, No. 812 ve 813.

⁵ Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi için bk.: Fehim Efendiç, *Dragomani i kantse-lariya turska u Dubrovniku*. (Dubrovnik’te Türk dili tercümanları ve kalemî). 1940 yılını ait “Gayret” takvimi, Sarayevo 1939, s. 157 - 165.

⁶ St. Stanoyeviç, adı geçen eser, s. 23.

başlangıçta eski Sen-Mariya kilisesinde muhafaza etmişlerdi. Muhtemelen en eski Türk vesikaları da bu kilisede veya eskiden olduğu gibi o devirde de Cumhuriyet Devlet Arşivi'nin bulunduğu prensin sarayında muhafaza olunuyordu⁷.

Türk kalem ile vesika ve defterlerinin, Dubrovnik Cumhuriyeti arşivine ait sair seriler gibi, bir mukadderatı vardır. Bilhassa Türkiye ile Dubrovnik'in arasında ilk devirlerde kurulan münasebetlere ait bir çok vesika ortadan yokolmuştur.

Dubrovnik arşivi, 1463, 1642, 1667, 1706 ve 1817 yıllarında vuku bulan yangınlarda hasara uğramıştır⁸. Bir çok vesika da, bilhassa 1520 ile 1667 yıllarındaki depremlerde mahvolmuştur. 1463 yangını ile 1520 ve 1667 yıllarındaki depremlerden sonra bütün vesikalar bir zaman için muhafaza edilemediğinden halk, bu vesikaların bir kısmını yağma etmiştir. Bundan başka, bir çok vesika eski ve yeni devirlerde çalınmıştır. Dubrovnik Senatosu'nun bir çok defa düzenlediği teftişler de bu arşiv üzerinde kötü sonuçlar doğurmuştur. Bu bakımdan bilhassa XVII. yüzyıl Dubrovnik arşivi için en kötü bir devir olmuştur. Çeşitli revizyonlar sırasında devlet işleriyle ilgisi ve değeri olmayan bütün vesikalar atılmış, parşümenler ise yazılardan temizlendikten sonra tekrar yazı veya kitapların ciltlenmesi için kullanılmıştır. Bir çok defa Dubrovnik arşivinin taşınması da vuku bulduğu için bu esnada da zayıat görebilmiştir¹⁰.

Bütün bu ve sair felâketler, bu arşivdeki Türk vesikalarını da takip etmiştir. Buna rağmen Dubrovniklilerin gösterdikleri ihtimam, anlayış ve menfaat icabı sayesinde bir çok vesika muhafaza olunmuştur. Bu vazife, Türk kalem veya Türk sekreterliği'ne tevdi olunmuştu. Hükümetin kendisi de bu kalemin faaliyeti ile ilgilenirdi. Türk vesikalarına karşı idarenin ihtimam gösterdiğine dair en eski mahfuz kayıt, XVII. yüzyıla aittir¹¹.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Dubrovnik arşivindeki Türk vesikalarının tasnif edilme şekline dair bugüne kadar sağlam bilgiye sahip

⁷ Krş.: St. Stanoyeviç, adı geçen eser, s. 24.

⁸ St. Stanoyeviç, adı geçen eser, s. 26.

⁹ Bk.: t. notu No. 8.

¹⁰ Aynı eser, s. 24 - 25.

¹¹ 1634 yılında Senato, asılzade Toma Bazilyeviç'in (Bassegli) ölümünden sonra kalan bütün Türk vesikalarının toplanıp muhafaza edilmesi için karar almıştı. Bk. Fehim Efendiç, adı geçen eser, s. 159.

değiliz. Fakat aynı yüzyılın iptidasında bütün Türk vesikalarının sistematik bir surette tanzimiyle etraflı tahririne girildiği bilinmektedir. Böylelikle daha 1724 yılında tanzim edilen :

1. *Inventario de scriture turchesche anno 1724*, defteri ile XVIII. yüzyıla ait daha yedi defter de (enventer, özet ve indeksler) bugüne kadar muhafaza olunmuştur¹². Vaktiyle bunları Fehim Efendiç kısaca tanıtmıştır¹³. Bu en eski bilinen ve mahfuz bulunan *Inventario*'yu Vlaha Lukin Luçič 20 Kasım 1724 yılında tamamlandığına dair bu defterin ilk sayısında bulunan kayıttan görülmektedir.

Bu enventerdeki vesikalar, nevilerine yani bunların ait oldukları kalemlere göre tahrir olunmuştur. Önce muhtevalarına göre fermanlar gruplara ayrılmıştır. Bundan sonra sadrazamlar, Bosna beylerbeyleri, Hersek sancakbeyleri ve diğerlerinin mektupları kaydolunmuştur. Bu vesikalardan sonra oldukça az sayıda bulunan kadı hüccetleri, ilâmları ve arzlarının tahriri yapılmıştır. Bu tasnifteki vesikalar, muhteva veya mevzua göre gruplara ayrılmıştır. Bu tahrirler yapıldığı vakit vesikaların özetleri de verilmiştir.

Muhtemelen bu devirde Türk vesikalarına ait enventerin tanzimi için yapılan teşebbüs, daha sonraki yıllarda ihmal olunmuştur. Çünkü Senato bu işin icrası için ısrarda bulunmuş ve 1749 yılında oy birliği ile karar alarak Türk kalemindeki fermanlardan başka, buyrultu, hüccet ve sair vesaikin daha iyi bir şekilde muhafaza edilebilmesi için alfabetik bir sıra ile tanzim olunması Türk dili tercümanına emredilmiştir¹⁴. Senato'nun aldığı bu karardan sonra bu hususta bir faaliyete geçilip geçilmediğini şimdilik söylemek güçtür, çünkü adı geçen 1724 yılı *Inventario*'dan sonra 1758 yılına kadar bu vesikaların tanzimi için bir teşebbüse geçildiğine dair hiç bir delil yoktur. 1758 yılında iki defterden müteşekkil:

2. *Traduzioni di Capitulazioni e di Firmani*¹⁵ meydana gelmiştir. İlk defterin baş sahifesinde yukarıki başlığın altında 1784 kaydı vardır ki bu defterin o tarihte meydana geldiği intibahı bırakmaktadır¹⁶.

¹² Dubrovnik Devlet Arşivi (DAD), Privilegi, cilt No. 30.

¹³ F. Efendiç, adı geçen eser, s. 163-164.

¹⁴ *Cons. Rog.* cilt 164, varak 196, Efendiç'e göre adı geçen eser, s. 165.

¹⁵ DAD, *Privilegi* cilt 2 ve 3.

¹⁶ Aynı neticeye Friedrich Giese de varmıştır. Bk.: *Festschrift für Georg Jacob zum siebzigsten Geburtstag*, Leipzig 1932.

Gerçekte ise bu defter, oldukça daha eski bir tarihe aittir. Bu deftere kaydolan ilk vesikanın tarihi 1758 olduğuna göre bu defter en geç bu tarihte meydana geldiği muhakkaktır. Bu husus, defterdeki ilk vesikanın özetinden anlaşılmaktadır :

*Traduzione della Capitulazione di Sultan Mehmed 2 dell'anno 1459 stata concessa in tempo delli Signori ambasciatori Sr. Palladino Marino de Gondola, e Sr. Palladino Luccari tradotta dal Greco l'anno 1730., e trascritta in questo libro l'anno 1758*¹⁷.

Buna binaen, bu defterin 1784'de değil de en geç 1758 tarihinde meydana geldiği kanatindeyim. Bu defter muhtemelen 1784 yılında son bulup ciltlenmiş ve bu vesile ile cilt kabına bu tarih atılmıştır.

Traduzioni kalınca iki defterden ibaret olup birincisinde 1175 varak vardır (1 ilâ 1115 varak yazılıdır), ikinci defterde ise 254 varak mevcuttur. Her iki defterin kabı olup domuz derisi ile ciltlenmiştir. Bu iki defter, Fatih Sultan Mehmet'den başlayarak III. Selim'e kadar türkçe olan bir kısım fermanların italyanca tercümelerini ihtiva etmektedir. Bu tercümelerde fermanların tarihleri daima hesaplanmışsa da, umumiyetle yanlışır.

İlk defter, Fatih Sultan Mehmet'den başlayarak II. Osman'a kadar isdar olunan fermanların italyanca tercümelerini ihtiva etmektedir. Yalnız bu defterdeki ilk vesika, 7 Mart 1459 tarihinde yunanca olarak Fatih Sultan Mehmet tarafından isdar olunan fermanın italyanca tercümesidir. Bu fermanın tercümesi, 1730 yılında yazılmış, deftere ise 1758'de kaydolunmuştur¹⁸.

Bu ilk defterdeki ikinci vesika, *Traduzione dal serviano d'una lettera Siasi? Comanda=mento di Sultan Mehmed 2 Spedito all'*dır. Mamafih, bu vesika da italyanca yapılmış bir tercüme olmayıp 21 Mayıs 1477 tarihinde Fatih Sultan Mehmet tarafından kirilik harflı sırpça-hırvatça isdar olunan bir fermanın lâtince transkripsiyonudur (sf. 3).

3. vesika, 19 Muharrem 865 (14.11.1460) tarihinde tahsil olunan haraca dair bir hüccetin italyanca tercümesidir.

6-10 sahifeler boşdur. Bundan sonra II. S. Bayezit tarafından isdar olunan 30 fermanın tercümeleri kaydolunmuştur :

1. 26 Safer 911/29.7.1505 tarihli ferman.
2. 25 Muharrem 917/24.4.1511 tarihli ferman.

¹⁷ Bk.: *Trad. di Cap. e Fir.* Defter I., varak 1a.

¹⁸ Ç. Truhelka neşretmiştir, adı geçen eser, No. 13.

3. Safer 916/1511 tarihli ferman.
4. Şevval 916/1511 tarihli ferman.
5. Zilhicce 914/1509 tarihli ferman.
6. Cemaziyülevvel 893/1499 tarihli ferman.
7. Cemaziyelâhir 1492. (Hicrî yıl belirtilmemiştir).
8. *Tercüme yerine yalnız şu kayıt mevcuttur: Comto di Sultan Bejaset 2 diretto al cadì et al Emino di Castelnuovo. Questo Fermano e in tutto simile al Fermano tradotto al foglio 11 No. 1.*
9. Zilkade 908/1502 tarihli ferman.
10. Ramazan 905/1500 tarihli ferman.
11. Zilhicce 911/1509 tarihli ferman ilh. 30 a kadar.

Bundan sonra III. Osman'a (1754) kadar gelen sultanların fermanları kaydolunmuştur.

Traduzioni defterinin ikinci cildi de aynı adı taşımakta ve başlığın altında 1785 yılı kaydolunmuştur. Bu ikinci kısım da birincisi gibi ciltlenmiş, 254 yazılı ve bunun iki misli kadar boş varaktan ibarettir. Bu cilt, III. Sultan Mustafa (1752'den itibaren) ve I. Abdülhamit fermanlarını ihtiva etmekle beraber III. Sultan Selim'e ait bir kaç ferman da mevcuttur. 253 sahifede kayıtlı olan son tarihli mektup, 1790 yılına aittir.

Traduzioni defterinin her iki cildi, yine domuz derisiyle ciltlenmiş ve 418 varaktan ibaret olan bir:

3. *Registro di Comandamenti Imperiali Hattiscerifi e Capitulazioni, 1784* vardır¹⁹. Aslında bu defter, *Traduzioni* defterine kaydolunan vesikaların kısa özetini ihtiva etmektedir.

Registro defterinde 1784 yılı kaydolunduğuna göre, muhtemelen bu defter o tarihte meydana gelmiştir.

Registro defterinin ilk 108 sahifesinde, I. Sultan Osman'dan başlayarak II. Sultan Murad'a kadar gelen sultanların yalnız adları ile saltanat sürdükleri mühlet yazılı olduğu halde bu sultanlara ait hiç bir fermanın kaydı yapılmamıştır. Hattâ bu defteri tanzim eden, bu sultanlara ait olan hiç bir fermanı görmediğini kaydetmektedir. Ancak 109 sahifeden itibaren II. Mehmet'ten başlayarak III. Selim'e kadar gelen sultanların fermanları *Traduzioni*'nin iki cildindeki sıraya göre kısa özetleri ve tarihleri kaydolunmuştur. Her bir sultana ait fermanlara sıra numarası verilmiştir.

¹⁹ DAD, *Privilegi*, cilt 5.

Registro defterine, III. Selim devrine ait olan 52 adet vesika kaydolunmuştur. Sonuncu vesika 1210/1795 yılına ait olduğu halde bu vesikadan daha önce sonraki yıllara ait olan bazı vesikaların kaydolunması, tarihî sıraya dikkat edilmediğini göstermektedir. Her bir vesikanın özetinin sonunda bulunan rakam, bu vesikanın *Traduzioni* defterinin hangi sahifesinde kaydolduğuna delâlet etmektedir. *Traduzioni* defteriyle bunun özetini (*Registro*), bir sıra takip etmeksiz dört muhtelif şahıs yazmıştır.

Malûm olduğu üzere en eski devirlerden itibaren Dubrovnik kalemünde en önemli Türk vesikalarının italyanca veya sırça-hırvatça tercümeleri yapılmıştır. Bu çevrilerin bir çoğu günümüze kadar muhafaza edilerek ya orijinallerine eklenmiş veya *Acta turcarum* serisinin içinde hususî tomarlar halinde bulunmaktadır. Bazıları da başka serilerin içinde yer almıştır. Keza, bugüne kadar muhafaza olunan bazı orijinal vesikaların arkalarına kısa veya uzunca özetleri yazılmıştır. *Traduzioni* ile özeti (*Registro*), bu eski tercümlere istinaden veya bunlardan müstakil bir şekilde meydana gelmediğini, yaptığım bir kaç tecrübe ile tesbit etmeğe muvaffak olamadım. Bu hususun ortaya çıkarılması oldukça enteresan neticeler vereceği kanaatindeyim.

Fakat, diğer taraftan aynı unsurlara istinaden Türk vesikalarının çoğunun arkasında bulunan ve daha sonra yapılan bir çok italyanca özetlerle Türk vesikalarına eklenen veya başka yerlerde bulunan tercümeleri, *Traduzioni* ve *Registro* defterlerinin meydana geldiği devirde ve aynı tercümanlardan yapıldığı tesbit olunabilmiştir. Bu özetlerle tercümelerin bir çoğu, *Traduzioni* defterindeki el yazısı ile yapılmış ve aynı sistemle işlenmiştir. Yapılan bir çok mukayese ile bu neticeye varılmışsa da, her vesikada bu prensibe sadık kalınmadığı için bu iddiayı ihtiyatla kabul etmek gerekiyor.

Bu defterlerle tercüme ve özetleri yapan gayretkeş redaktörlerin adlarını tesbit etmek için yaptığımız bütün teşebbüsler maalesef neticesiz kaldı.

Traduzioni defteri ve buna ait olan *Registro* için 1785 yılında hususî bir indeks yapılmıştır.

4. *Materie col indice, 1785*²⁰ adını taşıyan bu defter, 271 yazılı ve bir çok boş sahifeden ibarettir. Bu indekse, *Registro*'da bulunan vesikalar malzemeye göre alfabetik bir sıra ile kaydolunmuş, ayrıca

²⁰ DAD, *Privilegi*, cilt 4.

Registro'nun sahife numarası da belirtilmiştir. Bu defterin sonunda da muhtevasının alfabetik indeksi yapılmıştır²¹.

Traduzioni, bunun özeti (*Registro*) ve bunun da indeksi olan *Materie col indice*'den başka, bu Arşivde aşağıda tasnif edeceğimiz defterler de mevcuttur.

5. *L'indice delle Buyurulti de Passe di Bossina*²². Büyükçe bir defter olup muhtelif Bosna vâlilerinin tuzla ilgili 24 buyrultusu 34 sahifeyi işgal etmektedir.

6. *Indice degl'Arzi*²³. Bu da büyükçe bir defter olup yalnız 47 sayfası yazılıdır. Bu deftere Bosna paşaları, Hersek sancakbeyleri ve muhtelif kadıların 1558-1786 yılları arasında yazdıkları 268 arz, tarihî bir sıra takip etmeksizin kaydolunmuş, bunların kısa muhtevaları verilmiş ve bazı vesikaların tarihleri de belirtilmiştir.

7. *Indice dei Hoggeti*²⁴. Domuz derisi ile ciltlenmiş bir defter olup üç muhtelif kadiya ait 348 hüccetin kısa veya uzunca özetlerini ihtiva etmektedir. Bu özetler, 70 sahifeyi işgal etmekte, hicrî tarihler milâdî tarihlere tahvil olunmuş ve bazı hüccetlerin kısa muhtevası verilmiştir.

Dubrovnikliler, Türk vesikalarını ihtimamla muhafaza ettikleri hattâ XVIII. yüzyılda bunların tanzim ve tahriri için ciddi teşebbüslere giriştikleri, fakat görüldüğüne göre, hiç bir surette bu işin sonu gelmediği şimdiye kadar verdiğimiz izahattan anlaşılmaktadır. Fakat, büyük bir ihtimale göre, arşivin bu kısmı daha önce tanzim edilmiş, bütün envanterler ile bunların özetleri, vesikaların büyük bir kısmı, bilhassa eski devirlere ait olanlarla beraber ortadan yokolmuş ve bu yüzden XVIII. yüzyılda elde mevcut olan malzemenin yeniden tasnif ile tahrir edilmesine girişilmiştir.

Dubrovnik Arşivindeki Türk bölümünün tasnif edilmesi bakımından girişilen teşebbüs, 27 Mayıs 1806 tarihinde vukubulan Fransız işgali ile inkitaya uğramakla beraber tekrar ağır bir zaiyat görmüştür. Buna rağmen Fransız idaresi de Dubrovnik Arşivi'nin tanzim edilmesi için ısrarda bulunmuş ve bu bakımdan bir çok defa emir ver-

²¹ Bu defterin muhtevası hakkında daha etraflı bilgi için bk.: F. Efendiç, adı geçen eser, s. 163 ve Derviş M. Korkut, *Nešto o turskim dokumentima dubrovačkog arhiva*. (Dubrovnik Arşivindeki Türk vesikaları hakkında bazı bilgiler). Glasnik Zemalyskog muzeya XL, 2, 1928, s. 147 - 148.

²² DAD, *Privilegi*, defter 28b.

²³ DAD, *Privilegi*, defter 29.

²⁴ DAD, *Privilegi*, defter 30.

miştir. O vakit adliye arşivi az çok tanzim edilmiş, ticarî ve siyasî arşivlere ise hiç dokunulmamıştı. Türk malzemesi siyasî arşivde bulunduğu için, muhtemelen bu arşivin sair bölümleri gibi bir akıbete uğramıştı.

1815 tarihli Viyana Sulhu gereğince Dubrovnik Avusturya'ya ilhak olundu. Bir yıl sonra yeni idare, siyasî arşivin tanzim edilmesi ve burada mevcut olan vesikalara ait bir kataloğun düzenlenmesini emretmişti. Avusturya idaresi, Türk vesikalarına karşı da ilgi gösterdi. Sebebine gelince, bu vesikalarda Dubrovnik ahalisinin Türk topraklarında bulunan mülküne dair malûmat vardı. Bundan başka, bu vesikalar arasında tarihî ehemmiyeti haiz dokümanlar mevcut olduğuna dair bir kanaat mevcuttu. Bu sebepten Avusturya idaresi, 1817 yılında ve daha sonraki tarihlerde Türk dilinin son tercümanları olan ve o devirde Dubrovnik'te bu dile yalnız vakıf olan Milo Beniç ile Nikola Radely'e Dubrovnik Arşivinde mahfuz bulunan bütün Türk vesikalarının tahrir edilmesi için emir vermişti. Fakat bunlar bu vazifeyi gayet sathî bir şekilde ifa etmişlerdir.

Daha 1817 yılının mayıs ayında Viyana'ya sunulan bir listeye binaen bu arşivde mahfuz bulunan en önemli vesikalar işaret edildikten sonra 1818 yılının ilkbaharında Viyana'ya gönderilerek Saray ve Devlet Arşivi'nin mahrem bölümüne yerleştirildi. O vakit Avrupa hükümdarlarının hemen bütün mektup ve vesikaları gönderilmişti.

Dubrovnik Arşivi'ne ait malzemenin Viyana'ya ikinci nakli, 1833 yılının mayıs ayında vuku bulmuştur. O vakit naklolunan 5000 aded vesika arasında 38 muhtelif *Orientalische Manuscripta* (Şark yazmaları) 12 *Druckwerke* (Matbu eserler) ve 1194 aded *Arhivalien* (Belgeler) vardı. Buna rağmen, Dubrovnik Arşivinde Türk vesikalarının en büyük kısmı şark kütüphanesine ait el kitaplarından bir

²⁶ Jovan L. Peroviç, *Arhiv stare Republike u Dubrovniku pod Frantsuzima i Austriyom* (Fransa ve Avusturya idaresi altında Dubrovnik'te eski Cumhuriyet arşivi). *Zetski glasnik mecmuası*, sayı 751-768, 19. XI. 1938 ilâ 4. III. 1939 (dokuz tefrika halinde yayınlanmıştır). Bk.: sayı 763.

²⁶ Adı geçen mecmua, sayı 763.

²⁷ Y. Radoniç, *Dubrovačka akta i povelye*. I, 1, s. IV.

²⁸ St. Stanoyeviç, adı geçen eser, s. 26.

²⁹ DAD, *Inventari*, No. 5; Glişa Elezoviç, *Turski spomenitsi* I, 1, (Türk vesikaları). Belgrad 1940, s. IV - V.

yazma eser ve bir şans eseri olarak bu kütüphanenin en önemli matbu eserlerinden biri olan türkçe, lâtince, almanca, fransızca, italyanca ve lehçe ansiklopedik lûgat kalmıştır. Bu eserin müellifi, XVII. yüzyılın tanınmış türkoloğu Meninski'dir.

1836 yılı içinde Dalmaçya bölge idaresi, bütün müesseselere bir tamim göndererek tahtı idarelerinde bulunan bölgelerdeki Türk vesikalarının Zadar (Zara) şehrine gönderilmesini talep ediyordu. Fakat bu meseleyi ciddiye alan müessese hemen hemen yoktu. Muhafaza olunan bir makbuza bakılacak olursa, o zaman Dubrovnik'ten Zadar'a 19 adet cüz içinde 860 Türk vesikasının nakli yapılmıştı. Bu vesikalar Zadar Arşivinde 19 aded Dubrovnik cüzünden çıkarılarak 9 kalınca tomara yerleştirilmiş ve *Carte turche* olarak adlandırılmıştı. Dubrovnik'te kalan vesikaların çoğu Prens sarayı ile eski gümrükhaneye (divoni, dogani) naklolunmuştu. Zaten 1878 yılında prensin sarayında Dubrovnik Arşivi'nin önemli kısmı bulunuyordu. Dubrovnik Arşivi'nin tanzim edilmesi için 1885 yılında Prof. Yosip Gelçiç davet olunmuştu. Kendi arşiv malzemesini, muhtelif müessese ve kâlemlerde darma dağınık bir halde bulunduğundan bir yere toplatılması için derhal teşebbüse geçtiyse de ancak 1900 yılında eski Cumhuriyete ait olan Devlet Arşivi'nin çoğu Prens sarayının zemin ve birinci katında biriktirilmeğe muvaffak olundu.

Türk vesikaları bir küçük odaya toplandı. Aynı yere o vakte kadar eski gümrükhanede muhafaza olunan 250 kadar tomar Türk vesikaları naklolundu. Bu vesikaların gümrükhaneye yerleştirildiği tarih henüz bilinmemekle beraber, büyük bir ihtimale göre, Fransızların *Türk kalemini* tahliye ettikleri zaman vuku bulmuştur. Gelçiç, *Dubrovnik Arşivi'nin tavsifi* (Opis Dubrovačkog arhiva) adlı yazısında, bu vesikaların daha önce Türk âdetince çuvallara konulduğu ve gösterdiği gayret üzere arşive naklolunduğunu yazmaktadır³³.

³⁰ *Lettere scritte in lingua Turca*, Bu el kitabında hicrî ayların adları ile kısaltmaları, Dubrovniklilerin yazdıkları Türk mektupları örnekleri ve XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başlarında yazılan bir kaç mektubun sureti bulunmaktadır. Bk.: DAD, *Privilegi*, defter 32. Krş.: F. Efendiç, adı geçen eser, s. 164.

³¹ Y. Peroviç, adı geçen eser.

³² Bu makbuz bugün dahi Dubrovnik Devlet Arşivi'nde mahfuzdur.

³³ Yosip Gelçiç, *Dubrovački arhiv* (Dubrovnik arşivi). Glasnik Zemaljskog muzeja, XX, 1910, s. 537 ve devamı.

Konstantin Yireçek, bu vesikalar arasında bir kaç enteresan mektup bulup tanzim ettikten sonra özetlerini de yapmıştır. Bu vesikalar, bir cüze konulduktan sonra *Acta Sanctae Mariae Maioris* isimli vesikaların muhafaza olunduğu dolaba yerleştirilmiştir.

Bunlar arasında 1910 yılında Dr. Çiro Truhelka, kirilik harfli sırpça-hırvatça yazılmış bir kaç Türk mektubu bulmuştur. Kendi, bu arşivdeki Türk vesikalarını tetkik eden ilk âlim olup “tomarlardaki kağıtlar arasında yüzyıllar boyunca biriken tozu yutmuştur”.

Daha o zaman birçok Türk vesikası sandık ve dolaplarda bulunuyordu. Oldukça yıpranmış eski vesikaların arasında Ç. Truhelka, kirilik alfabesiyle yazılmış sırpça-hırvatça bir ferman ve buna benzer daha iki vesika bulmuştur³⁴.

Dubrovnik Arşivi’ni bu halde Prof. Fridrich Giese bulup adı geçen yazısında tasvir etmiştir¹⁶.

1833 yılında Viyana’ya naklolunan Dubrovnik Arşivi’ndeki Türk vesikaları ancak 1920 yılında Yugoslavya’ya iade olundu ve neşrini üzerine alan Belgrad’daki Sırp İlimler Akademisi arşivine yerleştirildi³⁵. Bu vesikaların az miktarını (ceman 57 adet) 1938 yılında Akademi, Dubrovnik’teki Devlet Arşivi’ne devretti. Bugün bu vesikalar bu Arşivde SAN (Sırska Akademija Nauka=Sırp İlimler Akademisi) signatürünü taşıyan müstakil Türk dokümanlar gurubunu teşkil etmektedir. Sırp İlimler Akademisi’nde kalan vesikalar ise İkinci Dünya Savaşı sırasında tekrar Viyana’ya naklolundu. Buradan da 1946 yılında Dubrovnik Devlet Arşivi’ne iade olundu ve bugün K signatürlü müstakil bir Türk vesikaları gurubunu teşkil etmektedir.

1836 yılında Zadar şehrine naklolunan Dubrovnik Arşivi’ne ait Türk vesikalarının akıbeti 1950 yılına kadar bilinmiyordu.

Dalmaçya arşivindeki Türk vesikalarını tetkik ettiğim bir sırada, 1950 yılının sonbaharında Zadar Devlet Arşivinde de bir kaç gün çalıştım³⁶. O zaman adı geçen arşivin memurları, tercüman arşivinden başka, bana *Caste turche* adını taşıyan bir grup Türk vesikalarını gösterdiler. Bunları inceledikten sonra Dubrovnik Arşivi’ne ait olan

³⁴ Ç. Truhelka, adı geçen eser, s. 2.

³⁵ Yovan Radoniç, *Dubrovačka akta i povelje*, I, 1, s. IV - VI. Gliša Elezoviç, *Turski spomenitsi*, I, 1, s. V.

³⁶ Hazım Şabanoviç, *Arhivistička istraživanja u Makarskoj i Zadru*. (Makarska ve Zadar’da arşiv tetkikleri). *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hertsegovine* mecmuası II, 1950, s. 280 - 282.

Acta turcarum tümünden alınan vesikalar olduğunu tesbit edince bu vak'ayı Zadar Arşivi idaresinin nazarı dikkatini çekip *Caste turche*'deki vesikaların tümünü Dubrovnik Arşivi'ne iade etmeleri hususunda tavsiyelerde bulundum. Durumu olduğu gibi Dubrovnik Devlet Arşivi müdürü Dr. Vinko Foretiç'e de arzettim. O zaman kendi bana, iddiamı teyid edecek mahiyette olan makbuzu gösterdi ve o ana kadar bu vesikaların akıbeti için hiçbir şeyin bilinmediğini de belirtti.

Bu vesikalar 9 tomar halinde olup ne bir tahrirleri ne de numaraları vardı. Daha sonra Zadar Arşivi memurlarından Dr. Strugaçiç, bunlara numara verip Arşivin mühürü ile tasdik etti. Prof. Fridrich Kraelitz'te kalan Dubrovnik Arşivi'nin küçük bir gurup en eski Türk vesikalarının hiç bir zaman iade olunmadığına çoktan beri inanılmakta ve yazılmakta idi. Fridrich Kraelitz'in eserini aynı yıl (1922) içinde Viyana İlimler Akademisi yayınladı. Adı geçen vesikalardan bu eserde 24'ü basıldı³⁸. 1935 yılı içinde Sırp İlimler Akademisi bu vesikaların iadesini talep ettiyse de bunlar hiç bir zaman Yugoslavya'ya gönderilmediği için, Prof. Kaelitz'in ölümünden sonra ortadan kayboldukları kanaati hakim oldu. 1950 yılında Dubrovnik Arşivinde bulunan Türk vesikalarının tümünü incelerken bu Arşivde hususî bir kutuda Kraelitz'in yayınladığı vesikalarla birlikte daha 20 Türk vesikasının bulunduğunu tesbit ettim. Bugün Dubrovnik Arşivi'nde vaktiyle Viyana, Zadar ve Belgrad'a naklolunan bütün Türk vesikalarının toplandığını söyleyebilirim. Yalnız, Memlûk Sultanlarına ait olan pek önemli üç mektubun harbe kadar Belgrad'ta bulunduğu bilinmekte ise de şimdi bunlar ne Belgrad ve Dubrovnik'te bulunmakta ne de akıbetleri bilinmektedir³⁹.

1833 yılında Viyana'ya naklolunan 38 *Orientalische Manuscripta* ve 12 *Druckwerke* de bu Arşive hiç bir zaman iade olunmamıştır. Şimdiye kadar bu yazma ile basmaların ne mahiyeti ne de akıbetleri biliniyordu. 1963 yılında Viyana'da Millî Kütüphane'de çalışırken bu şark yazmalarının bir kısmı adı geçen kütüphanenin yazma bölü-

³⁷ Bk.: Gl. Elezoviç, adı geçen eser, s. XIV - XV.

³⁸ Fr. Kraelitz, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Haelfte des 15. Jahrhunderts*. Wien 1921.

³⁹ Bu üç vesikayı Gl. Elezoviç, *Turski spomeniti*, I, 1, adlı eserinde yayınlamıştır. No. 181 - 183. s. 871 - 898 (muhtasar tercüme), I, 1, No. 134 - 136 (fotokopiler).

münde bulduklarını ve bunları Flügel, *Katalog*'unda tasnif ettiğini tesbit ettim⁴⁰.

I. *Acta Turcarum A - E*

Dubrovnik Devlet Arşivindeki Türk vesikaları, bu arşiv fondu içinde 75. seriyi teşkil etmektedir. Bu sebepten bu serinin diğer bir adı da *Acta Turcarum*'dur. Bir çok âmillerin tesiriyle bu seri bugün bir bütünlük teşkil etmeyip bir kaç büyük koleksiyona ayrılmıştır. Bu serinin esas kısmını Viyana ve Zadar'a naklolunmayan Türk vesikaları teşkil etmektedir. Arşivdeki bu vesikalar, iki büyük koleksiyondan müteşekkil olup Fehim Efendiç tarafından tanzim edilen müstakil envanterlere tahrir edilmiştir. F. Efendiç'in bu envanterleri, Dubrovnik arşivindeki bu Türk vesikaları koleksiyonunu tanıtmak için esas teşkil etmiştir. Bu iki koleksiyona da *Acta Turcarum* denmekte, aralarında biricik fark ise ikincisinin *Acta Turcarum I-XC* işaretini taşımasından ibarettir.

Bu koleksiyonun birincisi, bütün serinin en iyi tanzim edilmiş vesika gurubunu teşkil etmektedir. Bu koleksiyon kendi tarafından beş "seksiyon" a ayrılıp A'dan E'ye kadar alfabenin büyük harfleriyle işaret edilmiştir. Bu seksiyonlar da, cüzlerden müteşekkil olan küçük vesika guruplarına ayrılmıştır. Bu cüzler, Roma rakamları ile ait oldukları seksiyonun işareti ile belirtilmişlerdir. Meselâ, A I, A II, B III v. s.

Her bir cüzde, arap rakamları ile işaret edilmiş bir veya daha fazla tomar vardır ki bunlarda az veya çok sayıda vesika vardır. Her bir vesikanın seksiyon ve tomar işareti ile kendine mahsus sıra numarası vardır. Meselâ, A I, 6 10.

Vesikaların seksiyona taksimi bazı dokumanların nevine yani bunların ait oldukları kalemlere göre yapılmıştır. Fakat bu nevi tak-sime her yerde sadık kalınmamış, cüzler de daima Roma rakamları ile belirtilmemiştir.

A B Ö L Ü M Ü (SEKSIYON)

Bu bölüm, 12 cüzde bulunan 20 tomar orijinal ve tercüme edilmiş vesikalardan müteşekkildir. Bu vesikalar, Osmanlı sultanlarının fer-manları olup esas itibariyle kronolojik bir şekilde tanzim edilmiştir:

⁴⁰ Gustav Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*. Band I, Wien 1865, No. 265, 308, 311 ve 329.

A I. No. 1, 1-47:

908-1014 (1502-1605) yılları arasında tahsil olunan haraca ait ferman ve hüccetlerdir. 1060/1650 yılına ait 36a No. lu vesika ile Truhelka'nın yayınlandığı (Bk. adı geçen eser, s. 30-31) 6.7.1940 tarihine ait 40 No. lu doküman, bu kronolojinin dışındadır. 1-36 No. lu vesikaları, haraç tahsiline ait ferman ve hüccetler, ötekilerini ise muhelif sancakbey, defterdar, ve kadıların yazdıkları vesikalar teşkil etmektedir.

Eskiden bu tomar, 1460-1573 yıllarına ait 1-59 No. lu fermanları ihtiva etmekteydi.

A I. No. 2: 1-52:

936-1013 (1529-1604) yılları arasında isdar olunan fermanlardan başka, 5, 11, 50-52 No. lu vesikalar, sadrazam, kâhyası, Hersek sancakbeyi ve kadısının mektuplarını ihtiva etmektedir.

Eskiden bu guruba, 1573-1598 yıllarına ait 60-99 No. lu fermanlar dahildi.

A II. No. 3, 1-78:

1008-1049 (1600-1621) yıllarına ait fermanlardır. Kronoloji bakımından oldukça iyi bir şekilde tanzim edilmiştir.

A II. No. 4, 1-66:

1003-1050 (1594-1640) yıllarına ait fermanlar ve sadrazam kâhyalarının üç mektubu (No. 19, 20 ve 23); kronoloji bakımından oldukça iyi bir şekilde tanzim edilmiştir.

A III. No. 5, 1-89:

956-1126 (1549-1714) yıllarına ait fermanlarla sadrazamın bir mektubu (No. 88) ve bir ferman tercümesi (No. 89), 1 No. lu ferman 956/1549, 2 No. lu ferman ise 958/1551 yılına ait olup geri kalan bütün fermanlar, 1032-1107 (1622-1695) yılları arasında isdar olunmuştur.

A III. No. 6, 1-75:

1054/1644 yılına ait 1 No. lu ferman hariç, diğerleri 1115-1219 (1703-1804) yılları arasında isdar olunmuştur. 74 ve 75 No. lu vesikalar ferman olmayıp sancakbeyi haznedarı ile kâhyasının mektuplarıdır. Bu vesikalar kronoloji bakımından oldukça doğru bir surette tanzim edilmiştir.

Eskiden A III. 5 ve III, 6 guruplarındaki vesikalar beraber tahrir olunmuş ve 1640-1695 yıllarına ait olan fermanlar şeklinde belirtilmiş, orijinal ile tercümelerin ise sıra numaraları yoktu. Bundan başka, eskiden, A III. 6, 302-268 rumuzlu bir tomar da vardı. Fermanlar (orijinal ve tercümeleleri) 1704-1804 yıllarına aittir. Yeni tasniften sonra aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

A IV. No. 7, 1-184:

1013-1185 (1604-1771) veya 923/1191 (?) yıllarına ait fermanlardır. Yalnız 41, 42, 47, 50, 137, 157, 181-184 No. lu vesikalar, ferman olmayıp emin, kadı ve kapudanların mektupları, paşaların buyrukları, Dubrovniklilerin dilekçeleri ile müftülerin fetvalarıdır. Bütün bu vesikalar kronoloji bakımından oldukça doğru bir şekilde tanzim edilmiştir. Yalnız iki üç mektup başka devirlere aittir.

Eski tasnife göre A IV No. 7 (?), 369-528 fermanlar ve A V, (No. 8 ?), 529-711: muhtelif sultanlara ait fermanlar guruplarının sırası gelmesi gerekirdi. Fakat şimdi aşağıdaki şekilde bir tasnif mevcuttur:

A V. No. 8, 1-169:

935 - 1170 veya 1191 (1528 - 1756) yıllarına ait fermanlardır. Yalnız 40, 63, 68, 88, 96, 116 ve 146 No. lu dokümanlar ferman olmayıp sadrazam, paşa, bey kapıcıbaşı, Dubrovnik elçileri v. s., zevatın mektuplarını teşkil etmektedir. Umumiyetle kronolojik bir şekilde tasnif edilmiştir.

A V. No. 9, 1-4:

1176/1762, 1191/1777 ve 1177/1763 yıllarına ait üç ferman ile 952/1545 yılına ait sadrazamın bir mektubunu teşkil etmektedir.

A VI. No. 10, 1-249:

1477-1795 yıllarına ait fermanların sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleridir. Kadı ve sair zevatın mektuplarını teşkil eden 217, 225, 226 ve 237 No. lu dokümanlar hariç, geri kalanlar, muhtelif vergilerin tahsil edildiğine dair ferman ve hüccetlerdir.

Eskiden bu tomarın: *A VI, 1-232. Traduzioni dei firmani 1477-1795. (232 ad.)* rumuzu vardı ve bu şekilde A seksiyonu son buluyordu. Arşivin şimdiki direktörü Dr. Vinko Foretiç, A VII. ilâ A XII. rumuzlu tomarları da bulup yerli yerine koydu. Bu işi daha önce

Fehim Efendiç yapmıştı. Bundan sonra aşağıdaki guruplar gelmektedir:

A VII. No. 10, 1-30 :

930-1039 (1539-1629) yılları arasında Dubrovnik'e gönderilen fermanlardır. Türk orijinalleri tam mânası ile kronolojik bir şekilde tanzim edilmiştir.

A VII. No. 11, 1-27 :

Dubrovnik'e gönderilen fermanlar ve beratlardır. 1043-1098 (1633-1686) yılları arasında yazılan bu vesikalar Türk orijinalleridir.

A VIII. No. 12, 1-30 :

1101-1171 (1689-1757) yılları arasında muhtelif idarî organlarına gönderilen ferman ve beratlardır.

A VIII. No. 13, 1-30 :

1171-1172 (1757-1758) yılları arasında muhtelif deniz idaresi organlarına gönderilen ve kronolojik bir şekilde tanzim edilen fermanlardır.

A IX. No. 14, 1-30 :

1172-1175 (1758-1761) yılları arasında deniz idaresi organlarına gönderilen fermanlardır.

A IX. No. 15, 1-30 :

1175-1178 (1761-1764) yılları arasında deniz idaresi organlarına gönderilen fermanlardır.

A X. No. 16, 1-30 :

1178-1189 (1764-1775) yılları arasında deniz idaresi organlarına gönderilen fermanlardır.

A X. No. 17, 1-30 :

1189-1192 (1775-1778) yılları arasında deniz idaresi organlarına gönderilen fermanlardır.

A XI. No. 18, 1-30 :

1192-1197 (1778-1782) yılları arasında deniz idaresi organlarına gönderilen fermanlardır.

A XI. No. 19, 1-30 :

1197-1204 (1782-1789) yılları arasında deniz idaresi organlarına gönderilen fermanlardır.

A XII. No. 20, 1-17 :

Umumiyetle 1190-1219 (1776-1804) yılları arasında muhtelif idare organlarına gönderilen fermanlardır. 10 No. lu vesika 1050/1640 ve 15 No. lu vesika ise 1039/1629 yıllarına aittir. Bu vesikalar bir kronolojik sıra takip etmemektedir.

Görüldüğü üzere A VIII., No. 12- A XI. No. 19 guruplarındaki vesikaları, 1101-1204 yılları arasında aynı mevzua ait olan fermanlar teşkil etmektedir.

B. B Ö L Ü M Ü

Bu bölüm, Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Bâbıâli ile taşradaki Türk idaresinin çeşitli organları ile olan muhaberesini ihtiva etmektedir. Bu vesikalar, 20 cüze yerleştirilmiş 148 tomardan ibaret olup umumiyetle bu vesikaları yazan kalemlere göre tasnif edilmiştir.

B I. No. 2, 1-16 :

1678-1762 yılları arasında Dubrovnik Cumhuriyeti'nin sultanlara gönderdiği mektuplardan ibarettir. Umumiyetle sırpça-hırvatça ve italyanca tercümelerinin tarihleri yoktur.

B I. No. 2, 1-35 (34) :

Bu gurubun üzerinde : "Sadrazamın Dubrovnik Cumhuriyeti ile başkalarına gönderdiği mektuplar. Orijinal ile tercümelere" yazmaktadır. Hakikatte ise bu gurupta 943-1172 (1536-1758) yılları arasında türkçe yazılmış 34 ad. orijinal mektup (1-43) ile sırpça-hırvatça (No. 35) bir mektup vardır. Bütün bu mektupları ne sadrazam yazmış ne tarihe göre tasnif edilmiş ne de ilişikte tercümelere vardır. Fakat Peroviç, adı geçen Türk orijinallerinin özetlerini verdiği göre mektupların tercümelerinin yapıldığına delâlet eder. Peroviç'in özetleri, Türk orijinallerinin arkalarında bulunan eski özetlere dayanarak yapıldığı ihtimali de mevcuttur.

B I. No. 3, 1-8 :

983-1078 (1575-1667) yılları arasında sadrazam ile sair zevatın Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. 4 No. lu vesika, Nikşa Gozze ve Soba Rognin'in sadrazama ve 8 No. lu vesika da Mustafa adında birinin emin Süleyman'a gönderdikleri mektuplar teşkil etmektedir. 6 No. lu mektuba sırpça-hırvatça tercümesi de iliştilmiştir.

B I. No. 4, 1-27:

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda sadrazamların Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektupların tercümeleridir. Bu guruptaki 12 Kasım 1705 tarihinde Dubrovnik'ten sadrazam ile kapıcıbaşıya gönderilen iki mektuba sıra numarası verilmemiştir.

B I. No. 5, 1-38:

1685-1766 yılları arasında Dubrovnik Cumhuriyeti'nin sadrazam ve Bâbîâlî'nin sair yüksek rütbeli ricaline gönderdiği mektupların tercümelerinden ibarettir.

B I. No. 6, 1-16:

1721-1762 yılları arasında sadrazamın muhtelif Türk idare organlarına gönderdiği mektuplardır. 13 No. lu mektup 1610 yılına aittir. 6 No. lu vesika sadrazama, 9 No. luyu da İskenderiye sancağına gönderilen mektup teşkil etmektedir.

B I. No. 7, 1-7:

Muhtelif Türk idarî organları, Bâbîâlî ile İmparatorluğun çeşitli yerlerinde vazife gören memurların Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. Bunların aralarında vaki olan muhabere ve Dubrovnik Cumhuriyeti ile Dubrovnik elçilerinin sultanlara gönderdikleri mektuplardır. Burada Ali adında bir kadının sicili de bulunmaktadır. Bütün bu vesikalar 1518-1806 yılları arasında yazılmışsa da kronolojik bir şekilde tanzim edilmemiştir. Türk orijinalleridir.

B I. No. 8, 1-27:

Bundan önceki guruba ait bazı mektupların tercümeleleri ile muhtelif Türk memurlarının orijinal mektuplarından ibarettir. Bu vesikalar XVIII. yüzyıla ait olup tarihleri belirtilmemiştir.

B I. No. 9, 1-61:

Umumiyetle Bosna valilerinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. 26 No. lu vesika, Nova kadısı tarafından tasdik olunan ferman suretidir. 21, 23, 27, 33, 35, ve 39 No. lu vesikalar, muhtelif Türk memurlarına gönderilen mektuplardır. Bu orijinal vesikalar, 940-1221 (1533-1806) yıllarına ait olup bir çoğunun tarihi yoktur.

B II. No. 10, 1-44:

Bosna valilerinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. Yalnız 11 No. lu vesikayı Gabela veya Neretva kapudanı

ile ağalarına ve 39 No. lu da Hersek kadısına gönderilen mektuplar teşkil etmektedir. Bütün bu orijinal vesikalar, 1011-1221 (1602-1806) yılları arasında yazılmıştır.

B III. No. 11, 1-95 :

Umumiyetle Bosna valileri ile sair Türk memurlarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. 12 ve 82 No. lu vesikalar, Dubrovnik Cumhuriyeti tercümanlarına, 57 No. lu vesika sultana, 89 No. lu vesika, Bâbiâli'ye ve 90 No. lu vesika da Hersek sancakbeyine gönderilen mektuplar teşkil etmektedir. Bütün bu vesikalar 995-1222 (1586-1807) yılları arasında yazılmıştır. Tercüme olan 90 No. lu vesika hariç, ötekileri orijinaldir. Kronoloji sıraya riayet edilmemiştir.

B III. No. 12, 1-74 :

Umumiyetle Bosna valileri ve sair yüksek rütbeli memurların Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. 10,44, 45, 48 ve 60 No. lu vesikaları, sultan ile bazı Türk memurlarına gönderilen mektuplar teşkil etmektedir. 901/1495 yılına ait 60 No. lu vesika hariç, diğerleri 1020-1214 (1611-1799) yılları arasında yazılmıştır. Orijinal olan bu mektuplar, kronolojik bir sıra takip etmeksizin tahrir olunmuştur.

B III. No. 13, 1-19 :

İki vesika hariç, diğerleri Bosna valilerinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. 6 No. lu vesikayı, Nova kadısına gönderilen veya bunun gönderdiği mektup ile 9 No. lusunu da Hersek sancakbeyine gönderilen mektup teşkil etmektedir. 1020-1170 (1611-1756) yılları arasında yazılan bu orijinal vesikalar, kronolojik bir şekilde tanzim edilmemiştir.

B IV. No. 14, 1-319 :

Bosna valileri ile bunların memurları, Bosna ve Hersek'te vazife gören Türk memurlarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne, Türk memurlarına veya Bâbiâli'ye gönderdikleri mektuplardır. 146 No. lu vesikayı, Bosna'daki Dubrovnik Cumhuriyeti elçisinin Cumhuriyetine gönderdiği mektup teşkil etmektedir. 983/1575, 1040/1630 ve 1056/1646 yıllarına ait olan 1, 1a ve 2 No. lu vesikalar hariç, geri kalanlar 1701-1802 yılları arasında yazılmıştır. Tercüme olan bu vesikalar kronolojik bakımdan oldukça doğru bir şekilde tanzim edilmiştir.

B IV. No. 15, 1-150 :

Dubrovnik Cumhuriyeti'nin 1700-1807 yılları arasında Bosna valileri ile Bosna ve Hersek'teki memurlara gönderdiği mektuplardır. Bu vesikalar ekseriya sırpça-hırvatça daha az sayıda italyanca tercümelelerdir. 93 ve 136 No. lu mektuplar yazıldığı halde daha sonra gereken mercilere gönderilmekten vazgeçilmiştir.

B IV. No. 16, 1-21 :

Bosna valilerinin muhtelif Türk idare oragnları, ile memurlarına gönderdikleri mektuplar ve Dalmaçya'daki Venedik generali ile Bosna valisi arasında teati olunan iki mektuptan ibarettir. Bu vesikalari umumiyetle XVIII. yüzyıla ait olan sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleler teşkil etmektedir.

B IV. No. 17, 1-9 :

Hersek sancakbeylerinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne yasak hakkında gönderdikleri orijinal mektuplar olup XVII. yüzyılda yazılmış veya tarihleri yoktur.

Bu vesikaların zarfında: *Atti dei Pascia Bossina e Herzegovina concern il Yasach. Orig.* yazmaktadır.

B V. No. 18, 1-94 :

İki mektup hariç, diğerleri Bosna kaymakamları, Hersek ve Klis defterdar ile mirlivalarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. 94 No. lu vesika Gabela kadısının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne ve 83 No. lu mektup da Dubrovnik'teki emine gönderilen mektuplardır. XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait olan bu orijinal vesikaların çoğu tarihsiz olup kronolojik bir şekilde tanzim edilmemiştir.

B V. No. 19, 1-43 :

Bosna defterdarlarından başka kaymakam (kâhya), kadı ve çavuşların Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderilen bir kaç mektubudur. 30 No. lu vesika, sabık Dubrovnik emini olan Süleyman'a ve 38 No. lu vesika da Gabela kadısına gönderilen mektuplardır. 1032-1111 (1622-1699) yılları arasında yazılan bu orijinal vesikaların çoğu tarihsiz ve kronolojik bir sıra takip etmemektedir.

Bu mektupların eski zarfında: *Caimakam di Bossina (Orig. e trad.?)* yazmaktadır.

B V. No. 20, 1-29 :

Bosna kaymakamı, bazı valiler, Bosna yeniçeriler ağası ile Bosna kadılarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır.

10 No. lu vesika, Dubrovnik iskelecisi olan Yusuf'a, 11 No. lusu Yeni-pazar ve Foça kadısına, 28 No. lusu Halil adında birisine ve 29 No. lusunu da tercümana gönderilen mektuplar teşkil etmektedir. 1069-1216 (1658-1801) yılları arasında yazılan bu orijinal vesikaların bir çoğunda tarih yoktur.

Bu mektupların eski zarfında *Ağa dei dianizzeri in Bossina (orig. e trad.?)* yazmaktadır.

B VI. No. 21 a, 1-55 :

Muhtelif Türk idare organlarının (kâhya, kadı ve kapudanlar) Cumhuriyet'e ve bazı Dubrovniklilere yazdıkları mektuplardır. Bu orijinal vesikalar XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yazılmıştır. Yalnız 46 No. lu vesika (Bosna kadısının mektubu), 898/1492 yılına aittir. Bu vesikaların bir çoğunda tarih olmayıp kronolojik bir sıra ile de tahrir edilmemiştir. Ekserisinin de sırpça-hırvatça tercümeleri vardır.

B VI. No. 21 b, 1-61 :

Türk idaresinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdiği mektup ve muhtelif vesikalardan başka Cumhuriyetin sultana ve muhtelif Türk memurlarına gönderdiği mektuplardır. Keza bu gurupta bir Türk orijinali (No. 21 a), türkçe ve sırpça-hırvatça metinli bir vesika (No. 57), kirilik harfleriyle yazılmış sırpça-hırvatça bir vesika ve bunun lâtince transkripsiyonu da vardır (No. 59 a ve 59 b).

Eskiden bütün bu dokümanların B VI. No. 21 rumuzu olup buldukları zarfın üzerinde: *Diverzi impiegati turchi da Sarajevo (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B VI. No. 22, 1-316 :

Umumiyetle Saraybosna'daki muhtelif Türk idare organlarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. Fakat bu gurup içinde çeşitli bölgelerdeki muhtelif Türk memurlarına gönderilen mektuplar ve bunlar arasında teati olunan muhabere de mevcuttur. 122 No. lu vesikayı 16 Ekim 1767 tarihinde Bosna'daki sabık Dubrovnik Elçisi Nikola Gozze'nin Bosna kâhyasına gönderdiği mektup teşkil etmektedir. XVII. - XIX. yüzyıllara ait olan bu mektupların tercümelerinde ekseriya tarih yoktur. Tarihleri olanlar ise 1600-1807 yılları arasında yazılmıştır.

B. VI. No. 22 gurubuna dahil olan vesikaların zarfında: *Diverzi impiegati turchi da Sarajevo alla Republica di Ragusa (trad.)* yazmaktadır.

B VII. No. 23, 1-115 :

Hersek sancakbeyleri ile sair memurların Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. Keza bu gurupta, Bosna ve Hersek'te vazife gören muhtelif memurlara gönderilen mektuplar da mevcuttur. On kadar mektup Bosna ve sair bölgelerden gönderilmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yazılmış olan bu orijinal mektupların çoğunda tarih yoktur. Tarihleri mevcut olan mektuplar ise 1035-1145 (1625-1732) yılları arasında yazılmıştır. Bazı vesikalara tercümelere de iliştilmiştir.

Bu vesikaların eski zarfında: *Pascia di Herzegovina (orig. e trad.)* yazmaktadır.

B VII. No. 24, 1-98 :

Hersek sancakbeyi, mutasarrıfı, müsellim ve dizdarların, Dubrovnik Cumhuriyeti ile bazı Türk memurlarına gönderdikleri mektuplardır. Bu mektupların bir çoğu tarihsizdir. Tarihleri mevcut olanlar ise 1596-1735 yılları arasında yazılmıştır.

B VII. No. 25, 1-72 :

Hersek sancakbeyleri ile müsellimlerinin mektuplarıdır. XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait olan bu orijinal mektupların çoğunda tarih yoktur. Tarih taşıyan mektuplar ise 1633-1792 yılları arasında yazılmıştır. Bazı orijinalere tercümelere de eklenmiştir.

Bu guruba: *Eredi di Achmet Pascia di Herzegovina* adını taşıyan sekiz vesikadan müteşekkil küçük bir cüz de dahildir. Bu vesikaların yukarıdaki sayıya dahil edilmemesine gelince, bunlar 1934 yılında Efendiç tarafından tahrir edilirken yerinde bulunmuyordu. Bunları Arşiv'in müdürü Dr. V. Foretiç bulup 11 Ağustos 1955 tarihinde kendi yerlerine koymuştur.

B VIII. ? No. 26, ? 1-14 :

Yukarıdaki gurupta bulunan bazı mektupların tercümelereidir. Ekserisi XVIII. yüzyıla aittir.

VIII. b I XXV. 1-4 gurubu :

Hutovo, Lyubuški, İstolçe (Stolats), Gabela, Neretva ve Lyubinye beylerinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne, Dubrovnik prensi ile senatörlerinin Hutovo beyleri ile gümrükçülerine gönderdikleri mektuplardır. Bu tomar daha sonra bu sıraya koyulduğu intibamı uyardırmaktadır, çünkü sırası daha önce olarak belirtilmiştir. Hakikatte

bu gurubun B VIII., No. 26 rumuzunu taşıması gerekirdi. Halbuki bu rumuzlu (B VIII., No. 26) başka bir gurup mevcuttur.

B VIII. No. 26, 1-149 :

Hersek sancakbeylerinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplardır. 40, 50, 66, 79 ve 130 No. lu vesikaları ise, muhtelif Türk memurlarına gönderilen mektuplar teşkil etmektedir. 148 No. lu vesika, Luka Luçiç'in İslana kapudanı olan Osman ağaya, 149 No. lu mektup ise Osman ağanın cevabını teşkil etmektedir. Tercüme olan bu mektupların bir çoğu tarihsizdir. 1635 yılında yazılan 16 No. lu mektup hariç, tarih taşıyan mektuplar XVIII. yüzyıla aittir.

B VIII. No. 27, 1-61 :

Dubrovnik Cumhuriyeti'nin XVIII. yüzyılın başlangıcında Hersek paşalarına gönderdiği mektupların tercümeleridir. Bunların bir çoğunda tarih yoktur. Tarihli olanlar 1705-1719 yıllarına aittir.

B VIII. No. 28, 1-69 :

Hersek paşası, kaymakamı, kâhyası ve müsellimlerinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektuplarıdır. Bu guruptaki mektuplar arasında, bazı Dubrovniklilerden Türk memurlarına gönderilen mektuplar da mevcuttur. 60 No. lu vesika bir vasiyetnamedir. Orijinal olan bu vesikaların çoğu türkçe, bazıları da sırpça-hırvatçadır. Bunlar arasında birkaçı tercümedir. Ekserisinin tarihi yoktur. Tarihli olanlardan (69 No. lu mektup) 1538 yılına, dördü XVII. geri kalanı da XVIII. yüzyıla aittir.

B VIII. No. 29, 1-19 :

Önceki gurupta bulunan türkçe mektupların sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleri olup XVIII. yüzyıla aittir.

B IX. No. 30, 1-8 :

Muhtelif Türk memurlarının mektuplarıdır. 1. ve 2. No. lu İškodra paşasına ait olan mektuplardır. XVIII. yüzyıla ait olan ve sırpça-hırvatça tercümesi bulunan 3 No. lu mektup hariç, diğerleri XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yazılmış orijinal mektuplardır. 6 No. lu mektubun italyanca tercümesi vardır.

Bu vesikaların zarfında: *Albania (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 31, 1-5 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Arnavutluk paşalarına Dubrovnik'ten yazılan mektupların tercümeleridir (dördü italyanca biri sırpça-hırvatçadır).

B IX. No. 32, 1 :

Bir mektubun türkçe orijinali ile tercümesidir.

Eski zarfında: *Pascia di Skenderia e Prizren (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 33, 1-19 :

Dubrovnik Cumhuriyeti'nin İşkodra paşalarına gönderdiği mektupların tercümeleridir. 2 No. lu mektup ise Draç'ta konsolos bulunan Pasareviç'e gönderilmiştir. Bütün bu mektuplar XVIII. yüzyıla aittir.

B IX. No. 34, 1-3 :

Yanya, Üsküp ve Ohri paşalarına XVIII. yüzyılda gönderilen mektupların italyanca ve sırpça-hırvatça tercümeleridir.

B IX. No. 35, 1-8 :

Hacı ve tüccarlarla ilgili olan İskenderiye mutasarrıfı ve Dubrovnik iskelesi emininin XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait orijinal mektuplarıdır.

Bu mektupların eski zarfında: *Alessandria (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 36, 1-5 :

1757, 1762 ve 1770 yıllarında Dubrovnik'ten İskenderiye'ye ve İskenderiye'den Dubrovnik'e gönderilen mektupların tercümeleridir.

B IX. No. 37, 1-11 :

Bar müsellimi, kapudanı, emini ve ağalarının XVIII. yüzyılda yazılmış orijinal mektuplarıdır. Ekserisinin tarihi yoktur.

B IX. No. 38, 1-9 :

Bu guruba dahil olan 9 vesikadan 2. ve 3. Türk orijinalleri, ötekileri ise italyanca veya sırpça-hırvatça tercümelerdir. Bunlar arasında bir mektup 1664 yılına, sairleri ise XVIII. yüzyıla aittir.

Eski zarfta: *Antivari (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 39 :

Bu tomar epeyi zamandan beri kayıptır.

B IX. No. 40 :

1172/1758 yılına ait Arta'dan (Yunanistan) yazılan bir mahzardır.

B IX. No. 41, 1-31, Trebin :

Banvir (Trebin) kapudanı Osman Paşa Resulbegoviç'in 1712-1728 yılları arasında yazdığı mektupların orijinal ve sırpça-hırvatça tercümeleridir.

B IX. No. 42, 1-50, Banvir :

1712-1726 yılları arasında yazılan ve önceki ile sair guruplara dahil olan mektupların tercümeleridir.

B IX. No. 43, 1-22 :

XVI. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yazılmış Belgrad paşaları ile kadılarının orijinal ve tercümesi yapılmış mektupları olup bazılarının tarihleri yoktur.

Eski zarfta: *Belgrado (orig. e trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 44, 1-8 :

Belgrad'daki paşa, kaymakam ve seraskerlere Dubrovnik'ten yazılan mektuplardır. Bu guruba, Belgrad paşasının kâhyası olan Mehmed tarafından Dubrovnik Cumhuriyeti'ne göndermiş olduğu mektup da dahildir. 1679-1713 yıllarına ait tercümelerdir. Bazı mektupların tarihi yoktur.

Eski zarfta: *Belgrado (trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 45, 1-2 :

Bilek muhafızı Mehmed'in 1712 yılı civarında yazdığı iki mektubun türkçe orijinalleridir.

Eski zarfta: *Bilek (orig. e trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 46, 1-3 :

Adı geçen Mehmed'in 1712 yılı civarında yazmış olduğu mektupları ile kendisine gönderilmiş olan mektubun tercümeleridir.

B IX. No. 47, 1-3 :

XVIII. yüzyıla ait olan Bakiye-i Nova (Novska Bakiya) kadısının mektuplarıdır.

Eski zarfta: *Bichie (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B IX. No. 48, 1-2 :

Nova kadısı Cemal oğlu Kemal ile 1590 yılına ait olan Blagay kadısının birer mektubudur.

Eski zarfta: *Lettra dal cadı di Blagaj (Orig. e trad.)* yazmaktadır. Efendiç'in tanzim ettiği enventerde de: "Blagay kadısının iki mektubu" şeklinde yazılmıştır.

B IX. No. 49, 1-4 :

XVII. yüzyılın ilk yarısına ait olan Budin vezirlerinin mektuplarıdır.

Eski zarfta: *Pascia di Buda (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B X. No. 50, 1-73 :

Nova (Herzeg Novi), Lyubine, Mostar ve daha bazı kadılar ile zevatın 923-1096 (1517-1684) yılları arasında yazdıkları vesikaların orijinalleri ve bir kaç tercümesidir. 66 No. lu vesika 1118/1706 yılına aittir. Bu guruba dahil olan vesikalar, kronolojik bir sıraya riayet etmeksizin tahrir olunmuştur.

B X. No. 51, 1-52 :

Nova, Semendre (Smederevo) ve Lyubine kadıları ile daha bazı şahıslar tarafından Dubrovnik Cumhuriyeti ile sultanlara göndermiş oldukları vesika ve mektupları ihtiva etmektedir. Orijinal olan bu vesikalar meyanında 14 ad. sırpça-hırvatça tercüme de vardır. Mektupların bir çoğu tarihsizdir. Tarihli olanlar 921-1065 (1515-1654) yılları arasında yazılmıştır.

B X. No. 52, 1-50 :

Nova ve sair yerlerden Dubrovnik Cumhuriyeti veya muhtelif Türk idarecilerine XVI. ve XVII. yüzyıllarda gönderilen mektupların tercümeleridir. Tarihleri mevcut olan mektuplar 1685-1688 yıllarına aittir.

B X. 50-52'nin eski zarfında: *Castelnuovo (Orig. e trad.)*

Lettera da Castelnuovo 1685-1688 (trad.) yazmaktadır.

B X. No. 53, 1-56 :

Umumiyetle 1686-1687 yılları arasında Nova'dan yazılmış olan mektuplardır. 3 No. lu mektup 1641, 56 No. lusu da 1649 yılına aittir. İtalyanca yazılmış olan 5 No. lu mektup hariç, diğerleri sırpça-hırvatçadır.

Bu ve alttaki gurubun zarfında: *Traduzioni* yazmakta ise de Cuveglia'nın kirilik harfleriyle yazılmış olan mektuplarının yalnız lâtince transkripsiyonundan bahis konusu olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

B X. No. 54, 1-30 :

1673-1695 yılları arasında Nova'dan gönderilen mektupların tercümeleridir. Yalnız No. 13. Kotor haramibaşları Boya Pivlyanın,

Yovan Simiç ve Aleksa Moraçanın'ın mektuplarıdır. Bunların bir kısmında tarih yoktur.

B X. No. 55, 1-33 :

Klis sancakbeyleri veya mutasarrıfları, ekseriya İbrahim Paşa Resulbegoviç ile Mustafa Paşa'nın XVI.-XVIII. yüzyıllarda yazılmış olan türkçe mektuplarının orijinalleridir. Bu mektupların bir çoğunda tarih yoktur.

B X. No. 56, 1-53 :

XVIII. yüzyıla ait Klis sancakbeyleri mektuplarının tercümeleridir.

B X. No. 57, 1-9 :

Umumiyetle Çerñiçe kadısının yazdığı vesikalardır. 1 No. lu vesika Nova kadısının sicili ve 2 No. lu vesika da bir ferman suretidir. Bütün bu vesikalar XVI.-XVIII. yüzyıllara aittir.

B X. No. 58, 1-2 :

1705 ve 1722 yıllarına ait olan Çerñiçe kadı naibi ile Çerñiçe kadısına gönderilen mektupların tercümeleridir.

B XI. No. 59, 1-90 :

XVIII. yüzyıla ait olan Ulgun (Ultsin) ağa, dizdar, kapudan ve diğer idare organlarının orijinal mektuplarıdır. Bir çoğunda tarih yoktur.

B XI. No. 60, 1-57 :

XVIII. yüzyıla ait olan Ulgun müsellim, kapudan, dizdar ve ayanların orijinal mektuplarıdır. Bir mektubun sırpça-hırvatça, başka birinin de italyanca tercümesi vardır. Çoğunun tarihi yoktur.

B XI. No. 61, 1-168 :

Ulgun'lu olan muhtelif şahısların mektupları ve bunlara gönderilen cevapların tercümeleridir. Bütün bu mektuplar XVIII. yüzyıla aittir.

B XI. No. 62, 1-6 :

Draç'tan gönderilen ve XVIII.-XIX. yüzyıllara ait olan orijinal mektuplardır.

B XI. No. 63, 1-14 :

Draç'tan gönderilen mektupların sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleridir. XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait olan bu mektupların çoğunda tarih yoktur.

B XI. No. 64, 1-4 :

XVIII. yüzyılda Arnavut (?) paşalarına (3 mektup) ve Draç kadısına gönderilen bir mektuptan ibarettir.

B XI. No. 65, 1-7 :

XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait olan Foça, Çerçiçe ve Lyubin kadılarının orijinal ve tercüme edilmiş (3 ad.) vesika ve mektuplarıdır.

B XI. No. 65 a? :

Dubrovnik Cumhuriyeti'nin 1795 yılında Arnavut paşasına gönderdiği mektuplar ve italyanca tercümeleridir.

B XI. No. 66, 1-2 :

1706 yılında Foça kadısının yazdığı vesikalardır.

B XI. No. 67, 1 :

Yenişehir (Larisa) den Mustafa Paşa'nın Dubrovnik'e gönderdiği tarihsiz bir mektuptur.

B XII. No. 68, 1-2 :

1119/1707 ve 1202/1787 yıllarına ait olan Kandiye kadısı Mehmed'in Dubrovnik'lilere gönderdiği 2 ad. orijinal mektubudur.

B XII. No. 69, 1-4 :

Kandiye ve Mora paşalarının 1753-1764 yılları arasında Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektupların tercümeleridir.

B XII. No. 70, 1-3 :

XVIII. yüzyılda Kahire paşalarına gönderilen mektupların tercümeleridir.

B XII. No. 71-, 1-3 :

Klobuk kapudanı ve mubaşirinin 1706, 1713 ve 1729 yıllarına ait olan mektuplarıdır.

B XII. No. 72, 1-11 :

1703-1729 yılları arasında Klobuk kapudanı ve erleri ile Dubrovnik Cumhuriyeti arasında teati olunan mektupların tercümeleridir.

B XII. No. 73, 1-3 :

Klyuç kapudanlarının XVIII. yüzyıla ait olan orijinal mektuplarıdır.

B XII. No. 74, 1-3 :

XVIII. yüzyılın başlangıcına ait olan ve Dubrovnik'ten Gaçko knezleri ve Klyuç kapudanlarına gönderilen mektupların tercümele-ridir.

B XII. No. 75 :

Belgradcık (Konyits) naibinin 1728 yılında Bosna paşası Ahmed'e gönderdiği arzın tercümesidir.

B XII. No. 76 :

Kosova ve Yeni Pazar paşasının tercüme edilmiş mektubudur.

B XII. No. 77, 1-5 :

1791-1796 yılları arasında yazılmış olan Krupa kapudanlarının mektuplarıdır.

B XII. No. 78, 1-3 :

Krupa kapudanlarının tercüme edilmiş mektuplarıdır.

B XII. No. 79, 1-97 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait olan Lyubine kadı, müsellim ve ayanların orijinal mektuplarıdır.

B XII. No. 80, 1-117 :

Bundan önceki gurup ile daha bazı vesikaların tercümeleridir, ki bunların ekserisi kadılara ait olanlardır. 1804 yılına ait olan 101 No. lu vesika hariç, ötekileri XVIII. yüzyılda yazılmıştır.

B XII. No. 81, 1-12 :

1704-1716 yılları arasında Lyubuška kapudan ve ağalarının yazdıkları mektupların tercümeleridir.

B XIII. No. 82, 1-2 :

1158/1745 ve 1161/1748 yıllarına ait olan iki kadının orijinal mektuplarıdır.

B XIII. No. 83 :

1805 yılına ait olan Modona kadısının mektubudur.

B XIII. No. 84, 1-5 :

Modona'dan gönderilen mektupların tercüme olup XVIII. ve XIX yüzyıllara aittir.

B XIII. No. 85, 1-2 :

XVII. ve XIX. yüzyıllara ait olan Mostar, Gabela, Nova, Çer- niçe, Foça ve Blagay kadı ve müftülerinin orijinal mektuplarıdır. Bazılarının tercümele- ri de mevcuttur.

B XIII. No. 86, 1-17 :

XVIII. yüzyıla ait olan Mostar kadı ve kapudanlarının tercüme edilmiş mektuplarıdır.

B XIII. No. 87, 1-22 :

969-1218 (1561-1803) yılları arasında Hersek'teki muhtelif kadıların mektuplarıdır. Bazılarının tercümeleri de mevcuttur.

B XIII. No. 88, 1-2 :

Neretva (Gabela) ağa ve kapudanlarının tercüme edilmiş tarihsiz mektuplarıdır.

B XIII. No. 89, 1-17 :

Gabela kadı ve kapudanlarının 1012-1094 (1603-1682) yılları arasında yazılmış olan mektupların orijinal ve tercümeleri olup kronolojik bir sıra gözetmeksizin tanzim edilmiştir.

B XIII. No. 90, 1-6 :

Gabella'dan yazılan mektupların tercümeleridir.

B XIII. No. 91, 1-3 :

1202-1209 yıllarına ait olan Negropont paşasının orijinal mektuplarıdır.

B XIII. No. 92, 1-4 :

1003-1060 (1594-1650) yılları arasında yazılmış olan Lyubina Gabela, Nevesin ve Lyubuška kadılarının mektuplarıdır.

B XIII. No. 93, 1-6 :

XVIII. yüzyılda Nevesin'den yazılmış mektupların tercümeleridir.

B XIII. No. 94, 1-8 :

Nikşiç kapudanlarının XVIII. yüzyıla ait olan mektuplarının tercümeleridir.

B XIII. No. 95, 1-7 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait Nikşiç kapudanı, Dubrovnik elçisi ve Dubrovnik iskelesi emirlerinin orijinal mektuplarıdır.

B XIII. No. 96, 1-4 :

XVI-XVIII. yüzyıllara ait olan Yeni Pazar paşası (mirmiran) kadı ve mutasarrıflarının orijinal mektuplarıdır.

B XIII. No. 97, 1-3 :

Yeni Pazar'dan yazılan mektupların tercümeleridir.

B XIII. No. 98, 1-16 :

Ohri vali ve mutasarrıfı ile İşkodra valisinin (2 ad.) orijinal mektuplarıdır. Hemen hepsi tarihsizdir.

B XIII. No. 99, 1-21 :

Ohri'den yazılan mektupların XVIII. yüzyıla ait olan tercüme-leridir.

B XIII. No. 100, 1-2 :

Ozi' (Ocakov) den gönderilen bir orijinal ve diğeri de 1648 yılında Ozi ağasından gönderilen mektubun orijinal ve tercümesidir.

B XIV. No. 101, 1-2 :

Taşlıca kadılarının XVII. yüzyıla ait olan mektuplarının orijinal-leridir.

B XIV. No. 102, 1-23 :

Poçitel kapudanlarının XVIII. yüzyıla ait orijinal mektupları olup yarısının tarihi yoktur.

B XIV. No. 103, 1-28 :

1709-1776 yılları arasında Poçitel kapudan ve ağalarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri mektupların tercümeleri ve verilen cevaplardır.

B XIV. No. 104, 1 :

Podgoriçe ve Karadağ kadısının tarihi bulunmayan orijinal bir mektubudur.

B XIV. No. 105, 1-5 :

Popovo zaiminin mektuplarıdır. Bunlardan biri orijinal, dördü tercümedir.

B XIV. No. 106, 1 :

1051/1641 yılına ait bir ferman suretidir.

B XIV. No. 107, 1 :

1767 yılında Priştine paşasına yazılan bir mektubun tercümesidir.

B XIV. No. 108 :

Prepole emininin türkçe yazılmış orijinal bir mektubudur.

B XIV. No. 109, 1-4 :

Rişne, Bakiye-i Nova ve Banyana'dan gönderilen mektuplardır. 1 mektup türkçe, 1 italyanca, 1 sırpça-hırvatça tercüme ve 1717 yılına

ait olan Banyan'a knezlerinin kirilik harfli bir mektuplarını lâtince transkripsiyonudur.

B XIV. No. 110, 1-2 :

XVIII. yüzyıla ait olan Rudin voyvodasının 2 ad. türkçe mektubu ve bunların sırpça-hırvatça tercümeleridir.

B XIV. No. 111, 1-2 :

1199/1784 yılına ait olan Rusçuk kadısının orijinal mektuplarıdır.

B XIV. No. 112 :

Bundan önceki guruba ait mektupların tercümeleridir.

B XIV. No. 113, 1 :

1753 tarihli Selânik paşasına ait olan bir mektubun italyanca tercümesidir.

B XIV. No. 114, 1 :

1041/1631 yılına ait olan Saraybosna kadısı Abdülnebi'nin bir orijinal mektubudur.

B XIV. No. 115, 1-51 :

XVIII. yüzyıla ait İşkodra paşası, müsellim, kadı ve eminlerinin mektuplarıdır. Ekserisinin tarihi bulunmayan bu mektuplar, gelişigüzel bir şekilde tanzim edilmiştir.

B XIV. No. 116, 1-35 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İşkodra'dan Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderilen mektupların sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleridir.

B XIV. No. (117), 1-36 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Dubrovnik Cumhuriyeti'nin İşkodra paşalarına gönderdiği sırpça-hırvatça ve italyanca mektuplardır.

Zarfın üzerinde sıra numarası yoktur. No. 117 olması gerekmektedir.

B XV. No. 118, 1 :

İzmir'den gönderilen bir mektubun italyanca tercümesidir.

B XV. No. 119, 1-5 :

Sofya'daki Türk idaresi organlarına üç, Ulgun'a ve Bosna beylerine gönderilen birer mektuptan ibaret olan bir guruptur.

B XV. No. 120, 1 :

Nazır Hacı Durak'ın türkçe yazılmış orijinal bir mektubudur.

B XV. No. 121, 1 :

Split (Splato) nazırı Ömer Bey'in sırpça-hırvatça'ya çevrilmiş bir mektubudur.

B XV. No. 122, 1 :

Taşlıcalı Nuh adında birinin tarihsiz olan orijinal bir mektubudur.

Fakat zarfta: *Pascia di Spuz (Orig. e trad.)* yazmaktadır.

B XV. No. 123, 1-18 :

Umumiyetle İston emininin orijinal mektuplarıdır. No. 7 Lyubin kadısının mektubu, No. 14 Vlaho adında birinin sultana yazdığı mektup ve No. 17 Bosna defterdarının mektubudur. 1694 yılına ait olan 5 No. lu mektup hariç, diğerleri XVIII. yüzyılda yazılmıştır.

B XV. No. 124, 1-16 :

İston emini ve diğer idarî organların orijinal mektuplarıdır. 7 No. lu mektup türkçe, ötekileri sırpça-hırvatça'dır.

B XV. No. 125 :

Umumiyetle XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait olan İstolçe kapudanı, kadısı ve sair idarî organların mektuplarıdır. No. 25, 1786 yılına ait İşkodra kadısının bir mektubudur. Ekserisi türkçe, birkaçı da sırpça-hırvatça olarak yazılmıştır.

B XV. No. 126, 1-174 :

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait İstolçe'den gönderilen mektupların sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleridir.

B XV. No. 127, 1-95 :

Trebine kapudanı, muhafızı ve diğer idarî organların XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait olan mektupların türkçe orijinalleri olup birçoğunun tarihi yoktur ve kronolojik bir sıra takip etmemektedir.

B XVI. No. 128, 1-96 :

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait olan Klis mutasarrıfı ve müsellimi ile kapudanları ve Trebine ağalarının orijinal ve bir kaçının tercüme edilmiş mektupları olup çoğunun tarihi yoktur.

B XVII. No. 129, 1-69 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait Trebine mirmirani, muhafızı, kapudanı, müsellimi ve ağaları ile Lyubine kadıları ve Stolça kapudanlarının türkçe yazılı orijinal mektuplarıdır.

B XVIII. No. 130, 1-96 :

Türkçe yazılmış mektuplar olup çoğunun tarihi yoktur ve gelişigüzel bir şekilde tanzim edilmiştir.

B XVIII. No. 131, 1-343 :

XVIII. yüzyılda Trebine ve daha bazı yerlerden yazılmış olan mektupların sırpça-hırvatça ve az sayıda italyanca tercümeleridir.

B XVIII. No. 132, 1-326 :

Trebine kapudanları ve ağaları ile muhtelif şahıslar arasında teati olunan mektupların sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleridir.

B XIX. No. 133, 1-8 :

XVIII. yüzyıla ait olan Lyubin kadısı ile Dubrovnik emininin mektuplarından başka, Travnik ve Trablus'tan yazılan birer mektuptur. Hepsisi orijinal olup birinin sırpça-hırvatça tercümesi de vardır.

B XIX. No. 134 :

Mehmet ibn Ahmet adında birinin 1783 yılında sadrazama yazdığı arapça bir mektuptur.

Bu mektubu Besim Korkut yayınlamıştır. Bk: *Arapski dokumenti u Drjavnom arhivu u Dubrovniku* (Dubrovnik Devlet Arşivindeki Arap Vesikaları). Sarayevo 1960, cilt 1, No. 13, s. 55-59.

B XIX. No. 135, 1-3 :

Hutovalı Hacı Bey Rizvanbegoviç'in tercüme edilmiş mektuplarıdır. No. 2, 1806 yılına ait olup öteki iki mektubun tarihleri yoktur.

B XIX. 136, 1-2 :

Vidin paşalarına ait olan tarihsiz mektupların tercümeleridir.

B XIX. No. 137, 1-35 :

XVIII. yüzyıla ait olan İzvornik mutasarrıflarının türkçe mektuplarıdır.

B XIX. No. 138, 1-8 :

XVIII. yüzyılda İzvornik mutasarrıfları ile Dubrovnik arasında teati olunan mektupların tercümeleridir.

B XIX. No. 139, 1 :

Anadolulu Mahmut Paşa'ya ait olan bir mektubun italyanca tercümesidir.

B XIX. No. 140, 1-5 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait olan Rumeli valilerinin mektuplarıdır.

B XIX. No. 141, 1-4 :

XVIII. yüzyıla ait olan Rumeli paşaları ile Kandiye tacirlerinin sultana yazdıkları (No. 2) mektupların tercümeleridir.

B XIX. No. 142, 1-18 :

XVIII. yüzyılda yazılmış ve muhtelif paşalara ait olan mektuplarının italyanca ve bazılarının sırpça-hırvatça tercümeleridir.

B XX. No. 143, 1-64 :

XVI.-XIX. yüzyılları arasında muhtelif Türk idare organlarının italyanca mektupları olup birçoğunun tarihleri yoktur ve kronolojik bir sıraya riayet edilmeden düzenlenmiştir.

B XX. No. 144, 1-10 :

Muhtelif Türk idare organlarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne yazdıkları veya bunlar arasında teati olunan mektuplardır.

XVI. ve daha sonraki yüz yıllara ait olan bu mektuplar, Türk dilinde (yalnız biri sırpça-hırvatça'dır) yazılmıştır. Bunlar arasında yalnız iki mektubun tarihi vardır.

B XX. No. 145, 1-90 :

Mostar, Trebine, Saraybosna, Lyubine, Nova ve daha bazı yerlerdeki Türk idare organlarının mektup ve dokümanları olup 995-1221 (1586-1806) yılları arasında türkçe (iki üç mektup sırpça-hırvatçadır) yazılmıştır. Bazılarının tarihleri yoktur.

Bu mektupların çoğu Trebine'den gönderilmiştir.

B XX. No. 146, 1-119 :

XVII-XIX. yüzyıllarda muhtelif Türk idarî organları ile memurlarının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne yazdıkları mektupların sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleridir.

B XX. No. 147, 1 :

1764'de Nureddin Bey adında birinin balmum için gümrük ödemekten çekinen kaçakçılardan şikâyet etmesine dair sırpça-hırvatça bir vesikadır.

B XX. No. 148, 1-100 :

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Dubrovnik'ten muhtelif Türk idare organları ile şahıslarına sırpça-hırvatça ve italyanca yazılan mektuplar ve müsveddeleridir.

C BÖLÜMÜ

Bu bölüm onbir aded tomardan ibaret olup vesikaların neville-
rine göre bir kaç guruba ayrılmıştır. Bu bölümde Bosna beylerbeyi
ile Hersek sancakbeylerinin buyruktuları, muhtelif kadıların ilâm,
arz ve hüccetleri ile muhtelif müftülerin fetvaları mevcuttur.

C I. No. 1, 1-9 :

949-1203 (1542-1788) yıllarına ait Bosna paşalarının buyruktu-
ları ile daha bazı vesikaların türkçe orijinalleri ve bir tercümesini ihti-
va etmektedir.

C I. No. 2, 1-23 :

Bosna paşaları ve Hersek sancakbeylerinin 1078-1195 (1667-
1780) yıllarında muhtelif Türk memurlarına ve Dubrovnik Cumhuri-
yeti'ne (No. 22) gönderdikleri orijinal buyruktulardır. No. 18, Dub-
rovnik Cumhuriyeti'nin sultana gönderdiği mektuptur. Bu grupta
bir kaç tercüme de vardır. Tanzim edilirken kronolojik bir sıra takip
olunmamıştır.

C I. No. 3, 1-37 :

Umumiyetle XVIII. yüzyıla ait mektup ve buyruktuların sırpça-
hırvatça ve italyanca tercümeleridir.

C I. No. 4, 1-25 :

1179-1220 (1765-1805) yıllarına ait Lyubine ve daha bazı kadı-
ların türkçe ve bir kaçının sırpça-hırvatça ilâmları olup kronolojik
bir sıraya riayet edilmemiştir.

C I. No. 5, 1-22 :

Önceki guruba ait olan ilâmların tercümeleridir.

C I. No. 6, 1-25 :

1073-1200 (1662-1785) yıllarına ait Bosna paşaları ve Hersek
sancakbeylerinin muhtelif Türk idare organlarına gönderdikleri buy-
ruktuların asılları ve bir kaç sırpça-hırvatça ve italyanca tercümeleri
olup kronolojik bir sıraya dikkat etmeksizin düzenlenmiştir.

C II. No. 6 (a), 1-63 :

1000-1211 (1591-1796) yıllarına ait olan Bosna paşaları, Hersek
sancakbeyleri, kadılar ve sair idare organlarının mektup ve vesikala-
rının türkçe asılları ve bir kaçının sırpça-hırvatça tercümeleri olup
kronolojik bir sıra takip etmemektedir. Bazı vesikaların tarihi yoktur.

C II. No. 7, 1-135 :

XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait arz, mahzar, buyruktu, hüccet ve sair vesikalarla Dubrovnik Cumhuriyeti ve elçisinin sultana gönderdikleri mektuplar ile daha bazı şahısların mektuplarıdır. Bir kaç orijinal hariç, ötekileri tercümedir.

C II. No. 8, 1-111 :

XVI.-XVIII. yüzyıllara ait Hersek ve sair bölgelerdeki muhtelif kadıların hüccet, sicil, temessük, tezkere, ferman suretleri ile mektuplarının bir kronolojik sıraya riayet etmeden düzenlenmiş asılları ve bir kaç tercümesidir.

C II. No. 9, 1-11 :

XVI. ve XVIII. yüzyıllara ait Lyubine, Nova ve Mostar kadılarının hüccetleri, İstolçe kapudanı ve daha bazı şahısların mektuplarıdır.

C III. No. 10, 1-72 :

XVII. yüzyıla ait muhtelif müftülerin fetvaları, muhtelif kadıların dokumanları, sultana gönderilen iki arz ve Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderilen üç mektuptur. Ekserisinin tarihi bulunmayan bu vesikalar, orijinal ve sırpça-hırvatça ile italyanca tercümelerdir.

C III. No. 11, 1-12 :

XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait muhtelif müftülerin fetvaları, bazı paşa ve kadıların vesikaları olup bazılarının tarihleri yoktur. Bu vesikaların çoğu orijinaldir; italyanca ve sırpça-hırvatça bir kaç tercüme de mevcuttur.

D BÖLÜMÜ

Bu bölümde 8 tomar vesika mevcuttur. Vesikaların bir kısmı türkçe ve arapça orijinaler, diğer kısmı da italyanca ve sırpça-hırvatça tercümelerdir. Bu vesikalar, Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Ceza-yir, Fas, Tunus, Trablusgarb ve Mısır ile yaptığı muhabereyi teşkil etmektedir.

D I. No. 1, 1-23 :

XVIII ve XIX. yüzyıllara ait Trablusgarb'taki Türk valilerinin orijinal türkçe mektupları ve bunlardan ikisinin italyanca tercümeleridir.

D I. No. 2, 1-10 :

Önceki guruba ait olan bazı vesikaların italyanca tercümeleridir.

D I. No. 3, 1-4 :

Tunus'taki Türk mirmiranlarına ait ve 1789-1804 yılları arasında yazılmış olan türkçe mektupların italyanca ve sırpça-hırvatça tercümeleri ile Tunus paşasının Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdiği bir mektuptur (No. 3).

D I. No. 3, 1-6 :

Tunus mirmiranının Dubrovnik Cumhuriyeti ve sultana (No. 6) gönderdiği mektuplar ile Dubrovnik iskelesi emininin bir arzını (No. 3) teşkil etmektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yazılan bu mektupların beşi türkçe orijinal, biri de sırpça-hırvatça tercümedir.

D I. No. 5, 1-13 :

1172-1211 (1758-1796) yıllarına ait Cezayir'deki Türk valilerinin Dubrovnik Cumhuriyeti, sultan ve muhtelif şahıslara gönderdikleri orijinal mektuplardır.

D I. No. 6, 1-13 :

1759-1790 yıllarına ait Cezayir, Tunus, Trablusgarp beylerinin italyancaya çevrilmiş mektupları ile İstanbul kaymakamlarının Cezayir beylerine gönderdikleri mektuplardır.

D I. No. 7, 1-6 :

XVIII. yüzyılın sonlarına ait Fas sultanları ile sair idare organlarının arap dilinde yazılmış orijinal mektupları ile bir arapça orijinalinin türkçe yazılmış tercümesidir. (No. 6).

D I. No. 8, 1-19 :

Cezayir, Tunus, Trablusgarp ve Mısır'dan yazılmış arapça mektuplar olup 1134-1210 (1721-1795) yıllarına aittir. Bunlardan yalnız biri XVI. yüzyılın başlangıcında yazılmıştır.

Bu bölümde daha iki vesika için bir liste mevcut olup rumuzu (D I. No. 9, 1-2) belirtilmemiştir. Bu vesikalardan biri Fas prensinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdiği mektup, diğeri de 1779 yılına ait Sid sultanı mümessilinin Casilos adında bir kaptan hakkında yazdığı bir mektuptur.

E BÖLÜMÜ

Bu bölüm, muhtelif vesikaları ihtiva eden 31 ad. tomardan müteşkil olup Dubrovnik Cumhuriyeti ve ahalisi ile Türk idaresi arasında vaki münasebetlere aittir. Bu bölümde ermenice ve ibrance yazılmış iki üç mektuba da yer verilmiştir.

E I. No. 1, 1-129:

1502-1799 yıllarına ait Dubrovnik Cumhuriyeti'nin muhtelif işverenleri ve bazı şahısların İstanbul, Cezayir, Roma, Viyana v. s. yerlerden Dubrovnik Cumhuriyeti ve Türk memurlarına gönderdikleri mektup, komisyon, bono, makbuz, tâyin, şikâyetname, tebliğ ve buna benzer vesikalardır. Orijinal ve italyancaya çevrilmiş olan bu vesikaların bir çoğunda ne tarih mevcut ne de yazıldıkları devir henüz tesbit olunmuştur.

E I. No. 2, 1-50:

Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderilen muhtelif mektupların tercümeleri olup umumiyetle 1630-1807 yıllarına aittir.

E I. No. 3, 1-25:

Dubrovnik iskelesi emininin mektupları, Dubrovnik iskelesi ile ilgili vesikalar (beratlar, tezkireler v. s.) ve muhtelif davalar, veraset v. s. dokümanlardır. XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait olan bu vesikalar, Türkçe orijinaler, sırpça-hırvatça ve az sayıda italyanca tercümeledir.

E I. No. 4, 1-23:

Umumiyetle XVIII. yüzyıla ait Dubrovnik iskelesi ve daha bazı konularla ilgili vesikaların tercümeleridir.

E I. No. 5, 1-8:

1198-1214 (1783-1799) yılları arasında muhtelif Türk idare organlarının çeşitli dokümanların orijinaleri ile 3 italyanca tercümesi olup hepsinin tarihleri vardır.

Eski zarf üzerinde :

Sanita, turski i srpskohrvatski yazmakta ise de, bu guruptaki vesikalar arasında sırpça-hırvatçaya çevrilmiş dokümanlara tesadüf olunmamaktadır.

E I. No. 5 (?), 1-4 :

Sanita. XVIII. yüzyıla ait Türk vesikalarının orijinal ve tercümeleleridir.

E I. No. 6, 1-11 :

Dubrovnik Cumhuriyeti, sultan ve daha bazı şahıslara gümrük ve iskele ile ilgili XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gönderilen türkçe muhtelif mektup ve vesikalardır.

Eski zarf üzerinde: *Privilegi e lettere il dazio*. (=Gümrüğe ait imtiyaz ve mektuplar) yazmaktadır.

E I. No. 7 :

Bu gurupta, *Diversa* adı altında üç zarf içinde muhtelif vesikalar mevcuttur. İlk iki zarfın kaydı yapılmamıştır. Üçüncü zarf içinde XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait 10 aded mektup vardır.

Bu grup içinde, XVII. ve XVIII. yüzyıl Dubrovnik elçilerine ait 86 ad. hesap ve makbuz mevcuttur.

E II. No. 8, 1-6 :

Hersek'teki muhtelif Türk idare organlarının XVI.-XVIII. yüzyıllara ait mektuplarıdır. Bu mektupların ikisi orijinal, üçü de sırpça-hırvatça tercümedir. 6 No. lu vesika, 25. XVII. 1762 tarihinde Konavle'li üç köylünün alınan ifadelerine dair italyanca bir zabıttır.

Eski zarf üzerinde :

Montengero (orig. e trad.), *diversa* yazmaktadır.

E II. No. 9 :

Beş yapraktan ibaret olan rusça iki vesikadır. Zarfın üzerinde: *Lettera di Russia*, yazmaktadır.

E II. No. 10 :

Un trattato sul regno di Bossina (Bosna kiralığı hakkında bir risale). Dört yapraktan ibaret olan bu vesikalarla zarfları kaybolmuştu. 8. I. 1958 tarihinde bulduklarına dair bir not mevcutsa da zarflarında yoktur. Dr. V. Foretiç'in yazılı olarak verdiği malûmata binaen bu vesikaların burada kaydı yapılmıştır.

E II. No. 11, 1-60 :

Primorye bölgesindeki Türk-Dubrovnik hududu meselesi ile Dubrovnik iskelesine ait mektuplardan başka hüccet, ilâm, ferman,

suretleri v. s. de vardır. Altı mektup türkçe, ötekileri italyanca ve sırpça-hırvatça'dır.

Eski zarfın üzerinde :

Lettere concern il confine nel Primorje yazmaktadır.

E II. No. 12 :

Bu tomardaki vesikalar kaybolduğu için Peroviç ve Efendiç kaydını yapmamışlardır. Daha sonra bunları bulan Dr. V. Foretiç, şu şekilde işaret etmiştir:

Traducione delle capitulazione fra gli stati generali d'Olanda ed il Gran Signore.

E II. No. 13 :

Galata kadısının 29.4.984/1576 tarihli bir tezkeresidir.

E II. No. 14, 1-36 :

Bu gurupta XVI. yüzyıla ait iki ve XVIII. yüzyıla ait bir vesikanın türkçe asıllarından başka, umumiyetle, XVI. yüzyıla ait olan muhtelif paşa, bey ve diğer memurların sırpça-hırvatça ve italyancaya tercüme edilmiş ilâm, hüccet, tezkere, mukavelename, mektup ve tebriknameleridir.

Eski zarf üzerinde:

Atti rignardani alla causa di Cunelachi, orig. e trad. yazmaktadır.

E II. No. 15 :

Atti concerneti la compagnia di Matter Androvich. Keza bu tomar da vaktiyle kaybolmuş daha sonra bunları Dr. V. Foretic bulup yerli yerine koymuştur.

E II. No. 16, 1-5 :

Dimitri adında Edirneli bir Türk vatandaşının 1153-5 (1740-2) yıllarına ait türkçe dört, sırpça-hırvatça bir vesikadır.

E II. No. 17 :

XVIII. yüzyıla ait olan orijinal makbuzlardır: ermenice (2), ıbranice (2) ve sırpça-hırvatça tercümeleri ve italyanca (1).

E II. No. 18, 1-5 :

Judaica. İbranice yazılmış beş mektup ile sırpça-hırvatça tercümeleridir.

E II. No. 19, 1-5 :

İstolçe kapudanı, Dubrovnik iskelesi emini ve İškodralı İbrahim adında birinin Dubrovnik Cumhuriyeti'ne yazdıkları mektuplardır.

Türkçe olan bu mektupların ikisi XVI., üçü de XVIII. yüzyıla aittir.

E II. No. 20, 1-85 :

Muhtelif Türk memuru ve idare organlarının XVI.-XIX. yüzyıllara ait olan türkçe mektuplarıdır. Bunların bir kısmı italyanca ve sırpça-hırvatçaya da çevrilmiştir. Bazı mektupların tarihleri olmayıp gelişi güzel bir şekilde tanzim edilmiştir.

Eski zarfın üzerinde:

Privata, turski originali i prevodi (= Hususî, türkçe asıllar ve tercüme-leri) yazmaktadır.

E III. No. 21, 1-79 :

Türk idarî organları, paşa, bey, kadı, müftü, Dubrovnik iskelesi emini, dizdar, nazır ve diğerlerinin 925-1216 (1519-1801) yılları arasında Dubrovnik Cumhuriyeti ile hususî şahıslara türkçe gönderdikleri mektuplar ve bunların bir kaç tercümesidir.

Eski zarfın üzerinde:

Miscellanea-Privata, orig. e trad. yazmaktadır.

E III. No. 22, 1-230 :

Umumiyetle Türkiye ile hiç ilgisi olmıyan veya dolayısıyla alâkası bulunan muhtelif vesikalardır: muhtelif denizcilerin Dubrovnik tüccarları ve daha bazı şahıslar ile Dubrovnik idaresi arasındaki muhabereden başka bu tomar içinde bir çok ilmuhaber makbuz ve kâletname, tezkere, bildiri, Türkiye'den istihbarat mahiyetine gönderilen raporlar ve seyrüsefain meselesine dair vesikalar mevcuttur. 89 No. lu vesikayı, Dobroye adında birinin, Karagörgi, 60 ad. topa ve 8.000 nefere sahip olduğuna dair gönderdiği rapor teşkil etmektedir. XVI. - XIX. yüzyıllarda yazılan bu vesikaların bir çoğu tarihsizdir.

Eski zarf üzerinde:

Turchia. Diversa et privata (trad.) yazmaktadır.

E III. No. 23, 1-56 :

Muhtelif Türk şahıslarının XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Dubrovnik Cumhuriyeti'ne gönderdikleri ilmuhaber, şikâyetname, alım satım mukavelenameleri, bildiri ve mektuplar olup bir kaç orijinal, ötekileri sırpça-hırvatça ve italyanca tercümelerdir. Bir çoğunun tarihleri yoktur.

E III. No. 24-26 :

E 24, E 25, ve E 26 rumuzlu tomarlarda bulunan vesikalar, *Acta turcarum* serisine ait eski kiril dokümanları olup Ç. Truhelka, K. Kovaç ve Ly. Stoyanoviç tarafından yayınlanmıştır. Bu vesikaların eski tasnifi bozulduğu için şimdi hususî bir kutuda muhafaza olunup neşir sırasına göre tanzim edilmiştir.

E III. No. 27, 1-17 :

Hersek'teki muhtelif Türk idare organları ile Türk olmıyan bazı şahısların Dubrovnik İcra Heyeti veya Babıâli'ye gönderdikleri lâtın ve bazılarının kiril harfli sırpça-hırvatça mektuplarının asıllarıdır. Daha sonra bu guruba 7 ad. türkçe ve 2 ad. sırpça-hırvatça mektup ilâve olunmuştur.

E IV. No. 28, 1-12 :

Umumiyetle Arnavutluk'tan XVI. ve XVIII. yüzyıllarda gönderilen italyanca mektuplardır.

E IV. No. 29 :

Lettere diverse greche con caratteri grechi. Bu guruptaki vesikaları görmeğe muvaffak olamadığım için muhtevasını tasnif edemedim.

E IV. No. 30, 1-6 :

Dubrovnik Cumhuriyeti'nin XVIII. yüzyılda Babıâli, sadrazam Trablusgarp, Cezayir, Tunus ve Mora valilerine gönderdiği türkçe mektuplardan başka, Dubrovnik elçisinin Babıâli'ye italyanca yazdığı bir mektup dahildir. Bu mektupların bir kısmı tarihsizdir.

E IV. No. 31, 1-13 :

Traduzioni in lingua turchesha seritti con caratteri latini. Bu gurupta, adressiz ve imzasız dört mektup, 1056-1082 (1646-1671) yıllarına ait sekiz fermanın lâtince transkripsiyonu ve sultana gönderilen türkçe mektup dahildir. 5 ve 8 No. lu vesikaların sırpça-hırvatça tercümeleri de vardır.

II - ACTA TURCARUM I - XC

Dubrovnik Arşivinde mahfuz bulunan bu Türk vesikaları gurubu, 4.065 adet olup 50 şer adet vesikanın tomar halinde 90 cüze yerleştirilmiş ve her biri Roma rakamlarıyla I'den XC'a kadar işaret edilmiştir. Bu vesikaların da daha önceki gurubun tasnif ve tahrir pren-

siplerine dayanan müstakil bir icmâl envanteri mevcuttur. Bu guruptaki vesikaların nevilerini aşağıda belirtmeğe çalışacağım.

XVI. - XIX. yüzyıllara ait Bosna valilerinin mektupları (No. 1-416). Bu mektupların bir çoğunda tarih yoktur.

Bosna paşaları, kâhya ve kaymakamların mektupları (No. 417-528).

Bosna defterdarlarının mektupları (No. 529-748).

Hersek sancakbeylerinin mektupları (No. 749-756).

Kalemlere göre tasnif olunmayan ve bir sıranın nazarı itibara alınmadığı muhtelif vesikalar (No. 757-896).

Hersek sancakbeylerinin (mutasarrıf veya mirliya) mektupları (No. 897-1101).

Muhtelif kadıların yazdıkları vesikalar: Nova (No. 1102-1167) Lyubine (1270 No.'ya kadar), Çerniçe (1318'e kadar), Nevesinye (1335'e kadar), Saraybosna (1344'e kadar), Ulog ile birlikte Foça, Stolça ve Gabela naibi (1357'ye kadar), Yeni Pazar (1362'ye kadar), Belgrad (1365'e kadar), Priyepolye (1367'ye kadar), Valona (1376'ya kadar), Taşlıca, Akhisar (Prusats), Bana Luka, Mora ve Ujiçe (No. 1382 ve 1383), İzmir v. s. (1454'e kadar).

Split nazırının mektupları (No. 1455-1468).

Klis mutasarrıfın mektupları (1469-1519).

Nova dizdarının mektupları (1520-1534).

Nova ve Ulgun kapudanı ve ağalarının mektupları (1649'a kadar).

İşkodra mutasarrıfının mektupları (1742'ye kadar).

Muhtelif mütesellim, ayan, kapudan v. s. mektupları (1743-1868).

Trebin (1869'a kadar) ve Valona (1876'ya kadar) reislerinin mektupları.

Sadrazam, kâhya ve kaymakamının mektupları (2034 e kadar).

Sultanlardan başlayarak voyvodalara kadar muhtelif idare organlarına ait çeşitli vesikalar (3169'a kadar). Burada tahrir bir inkıtaya uğradığı için 3170-4000 No. lu vesikaların tahriri noksandır.

Çeşitli, bilhassa Hersek kasabalarındaki muhtelif kadıların XVI. - XIX. yüzyıllara ait olan hücec tahriridir (No. 4001-4301). Bu guruptaki vesikalar gelişigüzel bir şekilde tahrir olunmuştur.

Muhtelif kadıların arz tahriridir. (No. 4302-4606).

Muhtelif kadıların ilâm tahriridir (No. 4607-4687).

Bosna paşalarına ait buyrultu tahriridir (No. 4688-4810).

Bosna paşalarının muhtelif bölgelerdeki idare organlarına gönderdikleri belgeler (No. 4811-4895).

III. ACTA TURCARUM K

Dubrovnik Arşivine ait bu gurup Türk vesikaları, 1833 yılında Viyana'ya naklolunup 1920 yılında ise Yugoslavya'ya iade olunduğunda Belgrad'daki Sırp İlimler Akademisi'nde muhafaza edilmiş ve buradan İkinci Cihan Harbi sırasında tekrar Viyana'ya götürülmüş, Dubrovnik Devlet Arşivi'ne ise ancak 1946 yılında iade olunmuştur. Bu vesikalar burada K No. 1-1110 rumuzu ile müstakil bir Türk gurubu vesikaları olarak düzenlenmiş ve 1110 vesikadan, umumiyetle XV. - XVII. yüzyıllara ait fermanlardan, müteşekkildir. Bu vesikaların bir de müstakil fotokopi envanteri olup umumiyetle kronolojik bir sıra ile tahrir olunmuştur.

IV. ACTA TURCARUM SAN

Dubrovnik Arşivi'ne ait *Acta Turcarum* serisinin dördüncü gurubunu, 25.I.1938 tarihinde Belgrad'taki Sırp İlimler Akademisi'nin iade ettiği 57 ad. Türk vesikası teşkil etmektedir. Bu vesikalar muhtemelen 1920 yılında Viyana'dan iade olunup Sırp İlimler Akademisi tarafından alıkonan önceki guruba aitti. Bu gurupta, 18.I.863/1458-17.XI.915/1509 tarihlerine ait 56 ad. fermanla daha geç devrelere ait olan bir vesika (No. 9) mevcuttur. Dubrovnik Arşivi'ndeki bu vesikaların SAN (Sırska Akademija Nauka = Sırp İlimler Akademisi) rumuzu vardır. Bunların tahririni 5.IV.1938 yılında Fehim Efendiç yaptıktan sonra *Acta Turcarum A-E* kataloğuna eklemiştir.

V CARTE TURCHE

Dubrovnik Arşivi'ne ait olup 1836 yılında Zara (Zadar) şehrine naklolunan ve ancak 1952 yılında bu arşive iade olunan Türk vesikalar gurubuna verilen addır. Bu vesikalar tâ 1950 yılına kadar Zara Arşivi'nde tahrir edilmeksizin muhafaza edilmiştir. Aynı yıl içinde Zara Arşivi memuru Dr. Strugaçiç, bu vesikalara sıra numarası verip

Zara Arşivi'nin mühürünü basmıştır. Bundan başka adı geçen me-mur, tomarları Roma (I-IX), vesikaları ise arap rakamları; tercüme, transkripsiyon ve zarflar, a), b), c), ile ait oldukları vesikanın raka-mına ekliyerek işaret etmiştir.

Bu vesikalar, bugün dahi bu halde bulunmaktadır. Bunların hiç bir tahriri yapılmadığından burada haklarında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz :

I. Tomar No. 1-100 :

94 ad. türkçe orijinal, 2 kirilic sırpça-hırvatça (No. 62 ve 65) ve 2 italyanca (No. 43 ve 59); geri kalan 11 ad. vesika, Türk orijinalleri-nin tercümeleridir. 61 No. lu vesika, 62 No. lu kirilic belgenin trans-kripsiyonunu teşkil etmektedir.

12 ad. vesikanın eski zarfları vardır.

II. Tomar No. 1-100 :

98 ad. türkçe, 1 kirilic (No. 64) ve 1 italyanca vesika, 13 tercüme, 13 zarf ve 1 boş kâğıt ihtiva etmektedir.

III. Tomar No. 1-100 :

95 ad. türkçe vesika ile 7 tercüme ve 6 ad. kirilic harfli vesika (No. 17, 40, 68 a, 96 b, 78, ve 85 b), 1 kirilic harfli belgenin transkrip-siyonu, 1 italyanca pusula ve 38 eski zarftan müteşekkildir.

IV. Tomar No. 1-100 :

101 ad. türkçe vesika ve bunların arasında dokuzunun tercümesi, 2 ad. kirilic (24/1, 50/1), 2 italyanca, 1 ibranice (57) vesika, 25 zarf ve bir tutam saç (No. 31/1 87 vesika No. 31/2) dahildir.

V Tomar No. 1-71 :

61 ad. türkçe vesika ve bunlar arasında 22'sinin tercümesi, 27 ad. eski zarf, 1 kirilic (No. 50), 1 ad. italyanca-türkçe (53), 2 italyanca, 14 fransızca ve 2 almanca vesika vardır. Vaktiyle bu tomar-da bulunan 70, 72-133 No. lu vesikalar "Bu guruba dahil değildir" gerekçesiyle Zara Arşivi'nde alıkonmuştur.

VI. Tomar, No. 1-81 :

58 ad. türkçe vesika ile bir kaç tercüme, 2 ad. kirilic harfli sırpça-hırvatça vesika (No. 44 ve 74) ve 18 ad. eski zarf mevcuttur.

VII. Tomar, No. 1-103 :

85 ad. türkçe orijinal vesika ile 3 tercüme, 1 ad. italyanca pusula ve 14 eski zarftan müteşekkildir.

VIII. Tomar, No. 1-151 :

116 ad. türkçe orijinal, 2 ad. kirilik sırpça-hırvatça (No. 43 ve 55), 10 ad. italyanca vesika, 10 tercüme ve 11 eski zarf dahildir.

IX. Tomar, No. 1-71 :

52. ad. Türkçe ve bir kirilik vesika (No. 61), 1 tercüme, 1 tercüme parçası ve 17 zarf vardır.

Bu vesikalar Zara'dan Dubrovnik'e iade olduğu sıralarda daha 13 ad. türkçe vesika ile birlikte 5 tercüme (bunlardan biri zarftır), 1 ad. kirilik harfli sırpça-hırvatça (ceman 23 ad. vesika) gönderilmiştir. Bu vesikalar, Zara Dragoman (tercüman) Arşivindeki 108 No. lu tomardan alındığı için, bundan önceki vesikalar gibi Zara Arşivi'nin yeni signaturu ile işaret edilmemiştir. Fakat bunların da Dubrovnik Arşivi'ne ait olduğu katiyetle tesbit olunmuştur.

Bu vesile ile Dubrovnik Arşivi'ne: 772 türkçe, 18 kirilik, 20 italyanca, 1 ibranice, 14 fransızca, 2 almanca, 2 şifreli vesika, 2 ad. kirilik vesikanın transkripsiyonu ve 84 tercüme ki ceman 915 ad. vesika iade olunmuştur. Binaenaleyh, Dubrovnik Arşivi'ne ait bu gurup Türk vesikalarının bugünkü miktarı, durum ve sırası, 1836 yılında düzenlenen makbuza nisbeten biraz değişik bir durum arz etmektedir.

* * *

Dubrovnik İlim Kütüphanesinin Arşiv'e gönderdiği *Masa Negrini* adındaki vesikalar, Türkçe belgelerin müstakil bir küçük gurubunu teşkil etmektedir. Bu vesikalar da organik bir şekilde Dubrovnik Arşivi'ne ait olup bilinmiyen bir şekilde adı geçen kütüphaneye naklo-lunmuştur. Bunlar şimdiye kadar ne tanzim edilmiş ne de *Acta Turcarum* içinde ait oldukları tomarlara konmuştur.

